

Medine Tarihçisi Cemâleddîn el-Matarî ve Eseri: *et-Ta rîf* Üzerine Bir Kaynak-Kritik İncelemesi*

The Historian of Medina Jamâl al-Dîn al-Maṭarî and His Work: A Source-Critical Analysis on *al-Ta rîf*

Abdulkerim Dik

Arş. Gör., Kastamonu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı
R.A., Kastamonu University, Faculty of Theology, Department of Islamic History
Kastamonu / Turkey
abdulkerimdikk@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8309-5708

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article

Geliş Tarihi: 16 Mart 2026 / **Date Received:** 16 March 2026

Kabul Tarihi: 26 Mayıs 2026 / **Date Accepted:** 26 May 2026

Yayın Tarihi: 15 Haziran 2026 / **Date Published:** 15 June 2026

Yayın Sezonu: Haziran 2026 / **Pub Date Season:** June 2026

Atıf: Dik, Abdulkerim. "Medine Tarihçisi Cemâleddîn el-Matarî ve Eseri: *et-Ta rîf* Üzerine Bir Kaynak-Kritik İncelemesi". *Akademik Siyer Dergisi* 13 (Haziran 2026), 212-240.

Citation: Dik, Abdulkerim. "The Historian of Medina Jamâl al-Dîn al-Maṭarî and His Work: A Source-Critical Analysis on *al-Ta rîf*". *Journal of Academic Sirah* 13 (June 2026), 212-240.
<https://doi.org/10.47169/samer.1910947>

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

web: <http://dergipark.gov.tr/samer> **e-mail:** akademiksiyerdergisi@ksu.edu.tr

Yayıncı: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Published by: Kahramanmaraş Sütçü İmam University

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların Kaynakça'da belirtildiği beyan olunur (Abdulkerim Dik).

Ethical Statement: It is declared that during the preparation process of this study, scientific and ethical principles were followed and all the studies benefited from are stated in the bibliography (Abdulkerim Dik).
Bu makale Creative Commons Atınlı-Gayriticari Türetilemez 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

* Bu çalışma Prof. Dr. Fatımatüz Zehra Kamacı Pekgeçgil danışmanlığında 07.06.2024 tarihinde tamamladığımız "*Bir Şehir Tarihçisi Matarî ve et-Ta rîf Adlı Eseri*" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. (Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, 2024).

Öz

Bu çalışma, Memlûkler dönemi Medine'sinin önde gelen âlimlerinden Cemâleddîn Muhammed b. Ahmed el-Matarî'nin (ö. 741/1340) hayatını, ilmî kişiliğini ve İslâm şehir tarihçiliğine katkılarını incelemektedir. XIII. yüzyılın son çeyreğinde Medine'de doğan Matarî, Mescid-i Nebevî baş müezzinliği, İbnü'l-Kalânîsi Medresesi şeyhliği ve kadılık gibi önemli görevler üstlenmiştir. Döneminin tanınmış âlimlerinden hadis, tarih, fıkıh ve siyer alanlarında dersler alan Matarî, Mekke, Kahire ve İskenderiye'ye ilmî seyahatler gerçekleştirmiştir. Yetiştirdiği öğrenciler arasında oğlu Afifüddîn Abdullah, Bedreddîn İbn Ferhûn ve Burhâneddîn İbn Ferhûn gibi önemli isimler bulunmaktadır. Matarî'nin günümüze ulaşan tek eseri *et-Ta'rif bi-mâ enseti'l-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre*, 740/1340 yılında Medine'de tamamlanmıştır. Unutulmaya yüz tutan Medine tarihî ve dinî bilgilerini koruma amacıyla kaleme alınan eser, yirmi sekiz başlık altında şehrin kutsal mekânlarını, topografyasını ve tarihî gelişimini ele almaktadır. Matarî, İbn Zebâle, İbnü'n-Neccâr, Kütüb-i Sitte ve çağdaş kaynaklardan istifade etmiş, elli iki rivayeti semâ yoluyla hocalarından almıştır. Eserde doksan altı yerde kendi gözlem ve değerlendirmelerini paylaşması, onun eleştirel yaklaşımını ortaya koymaktadır. *et-Ta'rif* sonraki dönem Medine tarihçiliğine büyük etki etmiştir. Afifüddîn el-Mercânî, el-Merâghî, el-Fîrûzâbâdî, İbnü'z-Ziyâ ve özellikle Semhûdî gibi müellifler eserlerinde Matarî'den yoğun şekilde faydalanmışlardır. Semhûdî'nin *Vefâ'ü'l-vefâ'* da iki yüzü aşkın atıfta bulunması, eserin otoriter kaynak değerini göstermektedir. Klasik rivayet geleneği ile müşahede ve tahlili birleştiren *et-Ta'rif*, İslâm şehir tarihçiliği geleneğinde müstesna bir yere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Siyer, İslam Tarihi, Matarî, *et-Ta'rif*, Medine tarihi, İslâm Şehir Tarihçiliği.

Abstract

This study examines the life, scholarly personality, and contributions to Islamic urban historiography of Jamâl al-Dîn Muḥammad b. Aḥmad al-Maṭarî (d. 741/1340), one of the prominent scholars of Mamluk era Medina. Born in Medina in the last quarter of the 13th century, al-Maṭarî held significant positions such as chief muezzin of al-Masjid al-Nabawî, sheikh of Ibn al-Kalânîsi Madrasa, and qadi. He studied hadith, history, fiqh, and sira with renowned scholars of his time and undertook scholarly journeys to Mecca, Cairo, and Alexandria. Among his students were notable figures including his son 'Afif al-Dîn Abdullâh, Badr al-Dîn Ibn Farḥûn, and Burhân al-Dîn Ibn Farḥûn. al-Maṭarî's only extant work, *al-Ta'rif bi-mâ ansat al-hijra min ma'âlim dâr al-hijra*, was completed in Medina in 740/1340. Written to preserve the historical and religious knowledge of Medina that was at risk of being forgotten, the work examines the city's sacred sites, topography, and historical development across twenty eight chapters. al-Maṭarî utilized sources including Ibn Zabâla, Ibn al-Najjâr, the Six Canonical Hadith Collections, and contemporary works, while receiving fifty two narrations through direct transmission from his teachers. His inclusion of ninety six personal observations and evaluations demonstrates his critical approach. *al-Ta'rif* significantly influenced subsequent Medinan historiography. Scholars such as 'Afif al-Dîn al-Marjânî, al-Marâghî, al-Fîrûzâbâdî, Ibn al-Ziyâ, and particularly al-Samhûdî extensively utilized al-Maṭarî's work. al-Samhûdî's more than two hundred citations in *Wafâ' al-wafâ'* demonstrate the work's authoritative status. Combining classical narrative tradition with observation and analysis, *al-Ta'rif* holds an exceptional place in the Islamic urban historiographical tradition.

Keywords: Sirah, Islamic History, al-Maṭarî, *al-Ta'rif*, Medina History, Islamic Urban Historiography..

GİRİŞ

İslâm medeniyetinde şehir tarihleri, tarih yazıcılığının önemli bir dalını teşkil etmektedir. Özellikle Mekke ve Medine gibi kutsal şehirler, İslâm tarihçiliğinde müstesna bir yere sahip olmuş ve bu şehirlere dair müstakil eserler kaleme alınmıştır. Medine, Hz. Peygamber'in hicret yurdu ve İslâm devletinin ilk başkenti olması hasebiyle, erken dönemlerden itibaren tarihçilerin ilgisini çekmiş ve şehrin tarihî, dinî ve topografik özellikleri çeşitli eserlerde ele alınmıştır.

Medine şehir tarihçiliği yazım geleneği, hicrî II. asırdan itibaren başlamış ve İbn Zebâle (ö. 199/814 [?]), Ömer b. Şebbe (ö. 262/876), Zübeyr b. Bekkâr (ö. 256/870) gibi müelliflerle gelişimini sürdürmüştür. Bu gelenek, sonraki asırlarda İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî (ö. 643/1245), Matarî (ö. 741/1340), Afîfüddin el-Mercânî (ö. 770/1369), Zeynüddin el-Merâğî (ö. 816/1413), Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) ile devam etmiş ve Semhûdî (ö. 911/1506) gibi âlimlerle zirveye ulaşmıştır. Her bir müellif, kendinden önceki birikimden istifade ederek, kendi döneminin şartları ve ihtiyaçları doğrultusunda yeni katkılar sunmuştur.

Bu geleneğin VIII/XIV. yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden biri, Cemâleddîn Muhammed b. Ahmed el-Matarî'dir. Matarî, hem Medine'nin yerli bir sakini olması hem de şehrin dinî hayatında üstlendiği görevler sebebiyle, Medine'yi en iyi tanıyan şahsiyetlerden biri olmuştur. Mescid-i Nebevî baş müezzinliği, medrese şeyhliği ve kadılık gibi vazifeler üstlenen Matarî, ilmî birikimini *et-Ta'rîf bi-mâ enseti'l-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre* adlı eserinde toplamıştır.

740/1340 yılında tamamlanan *et-Ta'rîf*, Medine şehir tarihçiliği geleneğinde önemli bir halka teşkil etmektedir. Eserin mukaddimesinde Matarî, Medine'ye dair tarihî ve dinî bilgilerin unutulmaya başladığını belirterek, bu bilgileri koruma ve gelecek nesillere aktarma gayesiyle kitabını kaleme aldığını ifade etmektedir. Bu yaklaşım, eserin sadece bir derleme olmadığını, aynı zamanda kültürel hafızanın korunmasına yönelik bilinçli bir çaba olduğunu göstermektedir.

et-Ta'rîf'in değeri, müellifin çok yönlü kaynak kullanımı ve metodolojik yaklaşımında kendini göstermektedir. Matarî, klasik hadis, siyer, tarih ve coğrafya kaynaklarından istifade etmenin yanı sıra, kendi döneminin şahitliklerini ve gözlemlerini de eserine yansıtmıştır. Bu özellik, eseri hem tarihî bilgilerin aktarıcısı hem de XIV. yüzyıl Medine'sinin canlı bir tasviri haline getirmektedir.

Eserin sonraki dönem Medine tarihçiliğine olan etkisi de azımsanamaz. Afîfüddîn el-Mercânî, İbn Ferhûn, el-Merâğî, el-Fîrûzâbâdî, İbnü'z-Ziyâ ve özellikle Semhûdî gibi müellifler, eserlerinde Matarî'den yoğun şekilde istifade etmişlerdir. Bu durum, *et-Ta'rîf*'in Medine şehir tarihçiliği geleneğinde otoriter bir kaynak olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Matarî ve *et-Ta'rîf* adlı eseri üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. İlk neşir, 1372/1952 yılında Es'ad Tîrâbzûnî tarafından gerçekleştirilmiş¹ daha sonra 1409/1988 yılında Abdullah

¹ Cemaleddin Muhammed b. Ahmed es-Sa'dî el-Medenî el-Matarî, *et-Ta'rîf bi-mâ âneset dâri'l-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre*, nşr. Es'ad Tîrâbzûnî, (b.y.: Matbaatü Fuâd el-Hidevî, 1952).

Süleymân el-Lüheyb tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi² ve 1426/2005 yılında Süleymân er-Ruhaylî tarafından yapılan tahkikli neşirle³ eser yeniden ilmî gündeme taşınmıştır. Mevcut çalışmaların mahiyeti dikkate alındığında, Matarî ve *et-Ta'rîf* üzerine yapılan neşir ve tahkik faaliyetlerinin metnin ilim dünyasının hizmetine sunulması bakımından önemli olmakla birlikte ilmî tahlil açısından sınırlı kaldığı görülmektedir. 1952 tarihli Es'ad Tırâbzûnî neşri tahkik ölçütlerini karşılamayan, rivayet tahrîci, nüsha mukayesesi ve açıklayıcı dipnotlardan mahrum baskılardır. 1988 tarihli Abdullah Süleymân el-Lüheyb'in yüksek lisans çalışması ise tek yazmaya dayanması, yazmalar arası karşılaştırma içermemesi ve metodolojik açıdan eleştiriye açık yönleri sebebiyle metin tenkidi bakımından eksik kalmıştır. 2005 yılında Süleymân er-Ruhaylî tarafından gerçekleştirilen tahkikli neşir, nüsha mukayesesi, hadis tahrîci ve yer-şahıs açıklamaları bakımından daha sistematik olmakla birlikte, çalışmanın ağırlık merkezi metin neşrine yöneliktir; Matarî'nin tarih yazım yöntemi, kaynak kullanımı ve Medine şehir tarihçiliği geleneği içindeki konumu müstakil olarak değerlendirilmemiştir. Ayrıca muhakkikin yer yer metne müdahil olan itikadî yorumları, eserin tarihçilik değeri ile müellifin zihniyet dünyasının nesnel tahlilini gölgeleyebilecek niteliktedir. Bu çerçevede mevcut literatür, metnin tahkikiyle sınırlı kalmış; Matarî'nin ilmî şahsiyetini, eserinin kaynak ağını, rivayet stratejisini ve Medine şehir tarihçiliği içindeki konumunu bütüncül biçimde ele alan, karşılaştırmalı ve yöntem merkezli bir inceleme ortaya konulmamıştır. Türkçe literatürde ise müellif ve eseri hakkında müstakil, kapsamlı ve analitik bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu çalışma, Cemâleddîn el-Matarî'nin hayatını, ilmî kişiliğini ve *et-Ta'rîf* adlı eserini kapsamlı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada ilk olarak Matarî'nin hayatı, ailesi, üstlendiği görevler, hocaları, öğrencileri ve ilmî seyahatleri ele alınacaktır. Ardından kendisine nispet edilen eserler ve bu konudaki tartışmalar değerlendirilecektir. Son kısım ise, *et-Ta'rîf*'in tanıtımına ayrılmış olup, eserin ismi, yazma nüshaları, neşirleri, kaynakları, muhtevası, üslup özellikleri ve kaynaklık değeri ayrıntılı olarak incelenecektir.

Bu araştırma ile Matarî'nin İslâm tarihçiliğindeki yeri ve *et-Ta'rîf*'in Medine şehir tarihçiliği geleneğindeki konumu ortaya konulmaya çalışılacak, eserin modern araştırmalar için sunduğu imkânlar değerlendirilecektir. Böylece, klasik İslâm tarihçiliği geleneğinin önemli bir halkasının günümüz araştırmacılarına tanıtılması ve gelecek çalışmalara zemin hazırlanması hedeflenmektedir.

Bu çalışma, tarihsel-biyografik ve kaynak-kritik bir yaklaşım benimseyerek kaleme alınmıştır. Matarî'nin hayatı, ilmî şahsiyeti ve mensup olduğu ilmî çevre klasik tabakât, terâcim ve rihle literatürü esas alınarak ele alınmış; *et-Ta'rîf* adlı eseri ise kaynak kullanımı, rivayet yöntemi, muhteva düzeni ve yazma-neşir tarihi bakımından metin merkezli bir analizle incelenmiştir. Çalışmada, Matarî'nin kullandığı yazılı ve sözlü kaynaklar sened yapıları ve atıf biçimleriyle birlikte

² Abdullâh Süleymân el-Lüheyb, *et-Ta'rîf bi-mâ ânesetü'l-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre li Muhammed b. Ahmed el-Matarî tahkîk ve dirâse* (Cidde: Melik Abdülazîz Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1988).

³ Cemaleddin Muhammed b. Aḥmed es-Sa'dî el-Medenî el-Matarî, *et-Ta'rîf bimâ enset el-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre*, nşr. Süleymân er-Ruhaylî (Medine: Dâru'l-Melik Abdul'azîz, 2005).

değerlendirilmiş; eserin gerek rivayet-haber geleneği gerekse müşahedeye dayalı anlatımları, şehir tarihçiliği bağlamında tahlil edilmiştir. Bu sayede hem müellifin ilmî yönü hem de *et-Tarîf*'in klasik İslâm tarihçiliği içindeki yeri çok yönlü biçimde ortaya konulmuştur.

1. HAYATI

1. 1. Doğumu ve Yetiştirilmesi

Matarî'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bununla beraber, onun öğrencisi Bedreddîn İbn Ferhûn başta olmak üzere bazı tabakât yazarları, 671 (1272) yılında Medine'de doğduğunu kaydetmiştir.⁴ Buna karşılık, dönemin önemli tarihçilerinden Zehebî, onun 676 (1277) yılının Rebülevvel ayında dünyaya geldiğini belirtmiştir.⁵ Zehebî'nin verdiği bu bilgi, daha sonra gelen bazı biyografi yazarları tarafından da benimsenmiştir. Belevî (ö. 780/1378 [?]) ve İbn Hacer (ö. 852/1449) gibi müellifler bu rivayeti esas almışlardır.⁶ Dolayısıyla, kaynaklar arasında doğum yılı konusunda farklı görüşler bulunsa da 671 ve 676 tarihleri arasında küçük bir fark olduğu ve her iki görüşün de Matarî'nin VII/XIII. yüzyılın son çeyreğinde Medine'de doğduğunu teyit ettiği söylenebilir.

Matarî'nin nesebi, tabakât ve terâcim eserlerinde Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Halef b. İsa b. Assâs b. Yusuf b. Bedir b. Yusuf b. Ali b. Osman şeklinde kaydedilmektedir.⁷

Matarî'nin ailesi köken olarak Kahire'nin Matariyye bölgesinden gelmektedir. "el-Matarî" nisbesi, babasının Kahire'ye bağlı Matariyye'den Medine'ye göç etmesi sebebiyle kendisine verilmiştir.⁸ Matarî, sıkça kullanılan "el-Matarî" nisbesine ek olarak farklı nisbelerle de anılmıştır. "el-Ensârî",⁹ "el-Ubâdî"¹⁰ ve "el-Hazrecî"¹¹ nisbeleri, onun ensarın önde gelen isimlerinden Sa'd b. Ubâde'nin (ö. 14/635 [?]) neslinden gelmesi; "el-Medenî"¹² nisbesi, Medine'de doğup hayatını

⁴ Ebû Muhammed Bedreddîn b. Ferhûn el-Ya'merî el-Medenî, *Târîhu Medîneti'l-Münevvereh-Nasîhatü'l-müşâvir ve ta'ziyetü'l-mücâvir*, thk. Hüseyin Muhammed Ali Şükrî (Beirut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1995), 151; Ebü'l-Fazl Takıyyüddîn Muhammed b. Necm Muhammed b. Muhammed b. Fehd, *Lahzu'l-elhâz bi zeyl-i tabakâti'l-huffâz* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 75.

⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf (Beirut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003), 15/334.

⁶ Ebü'l-Fazl Şehâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'l-mi'eti's-sâmine* (Haydarâbâd: Meclisu Dâirati'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1972), 43; Ebü'l-Bekâ Alemüddîn Hâlid b. İsa b. Ahmed Belevî, *Tâcü'l-mefrik fi tahliyeti ulemâ'i'l-meşrik*, (b.y.: y.y., ts.), 68.

⁷ İbn Fehd, *Lahzu'l-elhâz*, 75; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-latîfe fi târihi'l-Medîneti's-şerîfe* (Medine: Merkezü Buhûs ve Dirâsâti'l-Medeniyye, 2015), 413.

⁸ Biyografi kaynaklarına göre, o dönemde Medine'de namaz vakitleri konusunda güvenilir bir kimse kalmadığından, Matariyye'den üç kişi bu vazifeyi üstlenmek üzere davet edilmiştir. Bu kişilerden biri de namaz vakitlerini belirleme konusunda yetkinliği bulunan Matarî'nin babası Ahmed'dir. Böylece Medine'ye yerleşen Ahmed hem bu görevi sürdürmüş hem de Mescid-i Nebevî'nin baş müezzini olmuştur. Bk. Bedreddîn b. Ferhûn, *Nasîhatü'l-müşâvir*, 137; Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-latîfe*, 318.

⁹ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 5/42.

¹⁰ Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *el-Mukaffâ fi terâcimi ehli Mısır ve'l-vâridîne ileyhâ* (Beirut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2006), 43.

¹¹ İbn Fehd, *Lahzu'l-elhâz*, 75.

¹² Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 15/333.

burada geçirmesi sebebiyle kullanılmıştır. Ayrıca, İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) mezhebine bağlı olduğu için "eş-Şâfiî" nisbesiyle de anılmıştır.¹³

Matarî'nin künyesi "Ebû Abdillâh"tır. Öğrencisi Bedreddîn b. Ferhûn başta olmak üzere birçok müellif, onun için "Cemâl" ve "Cemâleddîn" lakaplarını kullanmıştır.¹⁴

Kaynaklara bakıldığında, Matarî'nin dört çocuğunun olduğu anlaşılmaktadır. En büyük evladı, 698 (1299) yılında doğan Afifüddîn Abdullah'tır.¹⁵ Matarî'nin önde gelen öğrencilerinden biri olan Afifüddîn, ilerleyen bölümlerde detaylı olarak ele alınacağından burada yalnızca ismi zikredilecektir. Matarî'nin diğer bir oğlu da Takiyyüddîn Abdurrahman'dır. Doğum yılına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Takiyyüddîn, ağabeyi Afifüddîn'in himayesinde yetişmiş ve ondan İmam Şâfiî'nin *es-Sünen* adlı eserini okumuştur.¹⁶ Fıkıh ilminde yetkinleşen Abdurrahman, "Müslümanların müftüsü" olarak nitelendirilmiştir. Ancak, kaynaklarda herhangi bir eserine rastlanmamaktadır. 765 (1364) senesinde Halep'te vefat etmiştir.¹⁷ Sehâvî, Matarî'nin ailesine dair verdiği bilgilerde, onun Ümmü Hafs Fâtıma ve Ebü'l-Berekât Ahmed adlarında iki çocuğunun daha olduğunu kaydetmektedir.¹⁸ Ancak, kaynaklarda bu kişiler hakkında detaylı bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

1. 2. Vazifeleri

Matarî'nin müezzinlik, imam-hatiplik, medrese şeyhliği ve kadılık gibi birçok görev üstlendiği bilinmektedir. Kaynaklar incelendiğinde, onun asıl görevinin Mescid-i Nebevî müezzinliği olduğu, diğer vazifelerini ise bu görevi ile birlikte yürüttüğü görülmektedir.

1. 2. 1. Müezzinlik

Matarî'nin babası Ahmed'in Mescid-i Nebevî'nin baş müezzini olduğu daha önce ifade edilmişti. Babasının vefatının ardından, bu görevi Matarî devralmış ve vefatına kadar yürütmüştür. Matarî, müezzinlik görevini Muhammed el-Askalânî ve İzzeddîn el-Müezzin ile birlikte sürdürmüştür.¹⁹ İbn Ferhûn'un aktardığına göre, bu üç isim sırayla ezan okumaktaydı. Matarî, güzel sesi ve ezan okuma konusundaki yetkinliğiyle tanınıyor, hatta İbn Ferhûn bu durumu şu şekilde dile getiriyordu: "Minareler ondan daha güzel sesli bir kimseyi duymadı. O, ezanda arkadaşı İbrahim b. Muhammed'e tercih ediliyordu."²⁰

Yetmiş yaşına ulaştığında bile sesi gücünü korumuş ve müezzinlerin reisi unvanını sürdürmüştür. Ünlü gezgin İbn Battûta (ö. 770/1368-69), *er-Rihle* adlı seyahatnamesinde, 726 yılının

¹³ Makrîzî, *el-Mukaffâ'l-kebîr*, 43.

¹⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-alâm*, 15/333; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 5/42; İbn Fehd, *Lahzu'l-elhâz*, 75.

¹⁵ Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî Tâceddin es-Sübki, *Tabakâtu's-şâfi'iyyeti'l-kubrâ* (Kahire: Hicru li't-Tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzîi, 1992), 10/34.

¹⁶ Huriye Saîd es-Semli, *el-Üser'ül-ilmiyye fi'l-Medineti'l-münevver ve eserühâ ale'l-hayâti'l-âmme fi'l-asri'l-memlûkî* (Mekke: Ümmü'l-Kurâ, Doktora Tezi, 2006), 153.

¹⁷ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 5/131.

¹⁸ Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-latîfe*, 185.

¹⁹ Bedreddin b. Ferhûn, *Nasîhatü'l-müşâvir*, 30.

²⁰ Bedreddin b. Ferhûn, *Nasîhatü'l-müşâvir*, 30.

Şevval ayında (Eylül 1326) Medine'yi ziyaret ettiğinde, Mescid-i Nebevî'nin müezzinlerinin reisinin Matarî olduğunu belirtmiştir.²¹ Mescid-i Nebevî baş müezzinliği görevini babası Ahmed'den devralan Matarî'nin vefatından sonra, bu vazife üç nesil boyunca ailesinde kalmıştır. Matarî'nin vefatının ardından, baş müezzinlik görevine büyük oğlu Afifüddîn getirilmiş ve uzun yıllar bu vazifeyi yürütmüştür.²² Daha sonra, Afifüddîn görevi kardeşi Abdurrahman'a devretmiştir. Abdurrahman, bir süre yürüttüğü müezzinlik görevini oğlu Ebû Hâmid el-Matarî'ye devretmiştir. Daha sonra bu görevi, onun oğlu Muhib el-Matarî üstlenmiş ve 856 (1452) yılında vefat edene kadar sürdürmüştür.²³ Böylece Ahmed b. Muhammed'ten başlayarak Muhib el-Matarî'ye kadar uzanan süreçte, Matarî ailesi nesiller boyu Mescid-i Nebevî'de baş müezzinlik görevini devam ettirmiştir

1. 2. 2. Müderrislik

Hadis ilmi tedris eden bir medresenin hocalarının içerisinde Matarî'nin isminin yer aldığı bilinmektedir. Zengin bir hayırsever olan Zeynüddîn İbnü'l-Kalânîsî, Medine'de hadis ilimlerinin tahsil edilmesi amacıyla İbnü'l-Kalânîsî isminde bir medrese kurmuş ve başına Şehâbüddîn es-San'ânî'yi (ö. 726/1326) tayin etmiştir. Şehâbüddîn'in vefatının ardından, medresenin şeyhliğine Matarî getirilmiş ve ölünceye kadar bu vazifesini yürütmüştür. Tıpkı müezzinlikte olduğu gibi, Matarî'nin vefatından sonra müderrislik görevi de çocukları tarafından sürdürülmüştür.²⁴

1. 2. 3. Kadılık ve İmam-Hatiplik

Kaynaklara göre, Matarî bir müddet kadılık ve imam-hatiplik vazifelerini yürütmüştür. Onun müezzinlik yaptığı dönemde, Medine'nin kadısı Sirâceddîn Ömer el-Hudarî (ö. 726/1326) idi. Sirâceddîn'in görevden ayrılmasının ardından, bu vazifeye Şerefüddîn Muhammed b. Abdillâh el-Ümyûtî (ö. 745/1344) getirilmiş, Matarî de onunla birlikte Mescid-i Nebevî'de kadılık ve imam-hatiplik görevlerini birlikte yürütmüştür. İbn Ferhûn ve Sehâvî, Matarî'nin bu göreve 738 (1338) yılında getirildiğini bildirmektedir.²⁵ Ancak, onun bu görevleri ne zamana kadar sürdürdüğü konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

1. 3. Vefatı

Cemâleddîn el-Matarî, 27 Rebîü'l-âhîr 741 (20 Ekim 1340) Cuma günü Medine-i Münevver'e de yaklaşık yetmiş yaşında vefat etmiştir. Cenaze namazı Mescid-i Nebevî'de kılındıktan sonra, Cennetü'l-Bakî'a defnedilmiştir.²⁶

²¹ Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. Abdillâh İbn Battûta et-Tancî, *Rihletü İbn Battûta* (Rîbad: Akademiyetu'l-Memleketu'l-Mağribiyye, 1996), 1/357.

²² Ebü't-Tayyib Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed el-Fâsî, *Zeylû't-Takyîd fî ruvâtu's-sunen ve'l-esânîd*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 2/158; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 5/65; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *el-Mu'cemü'l-muhtas bi'l-muhaddisîn* (Tâif: Mektebetü's-Sadîk, 1988), 125.

²³ Abdurrahmân el-Medaires, *el-Medînetü'l-münevver fi'l-asri'l-memlûkî* (Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal, 2001), 219; es-Semlî, *el-Üser'ül-ilmîyye*, 347; Hasan Ahmed Abdürrezzâk es-Semîn, *Eserü'l-musriyyîne fi'l-hareketi'l-ilmîyye fi'l-Medîneti's-şerîfe hilâle karni's-sâmini'l-hicrî* (Kahire: Kahire Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015), 73.

²⁴ Bedreddin b. Ferhûn, *Nasîhatü'l-müşâvir*, 147; Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-latîfe*, 202.

²⁵ Bedreddin b. Ferhûn, *Nasîhatü'l-müşâvir*, 135; Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-latîfe*, 94.

²⁶ Bedreddin b. Ferhûn, *Nasîhatü'l-müşâvir*, 138.

1. 4. Hocaları

Matarî, öğrenim hayatının büyük bir bölümünü, dönemin ilim ve kültür hayatının merkezlerinden biri olan Medine’de geçirmiştir. O dönemin ilmi usullerine uygun bir şekilde hadis, tarih, nesep, fıkıh ve tefsir alanlarında dersler almış; özellikle hadis ve tarih sahalarda öne çıkmıştır. Eserlerinde zikrettiği ve farklı kaynaklarda adı geçen hocaları bir araya getirildiğinde, on beş hocasından ders aldığı anlaşılmaktadır.

Matarî, bazı hocalarından uzun yıllar boyunca ders alırken, bazılarıyla ise ilmi seyahatleri sırasında kısa süreliğine ilmî müzakerelerde bulunmuştur. Hocalarının çoğu, dönemin tanınmış âlimleri arasında yer almakta olup, onun yetişmesinde büyük rol oynamıştır.

Safiyüddîn Hüseyin b. Ali el-Mâlikî (ö. 682/1283): Matarî’nin küçük yaşta derslerine katıldığı Safiyüddîn el-Malikî, Zilkâde 595’te (Ağustos 1199) doğmuştur.²⁷ Matarî, henüz ilim yolculuğunun henüz başındayken, Safiyüddîn’den Tirmîzî’nin *el-Câmi u’s-Sahîh*’ini okumuş ve ondan hadis rivayet etmiştir.²⁸

Ebü’l-Yümn Abdüssamed b. Asâkir (ö. 686/1287): Matarî, özellikle hadis alanında ders aldığı Ebü’l-Yümn b. Asâkir’den *Sahîh-i Buhârî* icazeti almıştır. Ayrıca, Matarî’ye *İthâfü’z-zâir* kitabının icazetini vermiş, Matarî de bu eseri kendi ders halkalarında okutmuştur.²⁹ Matarî, Ebü’l-Yümn’ün İbnü’n-Neccâr’ın (ö. 643/1245) *ed-Dürretü’s-semîne* adlı Medine tarihine dair kitabına bir haşiye kaleme aldığını ifade etmiştir.³⁰ Günümüze ulaşmadığı anlaşılan bu haşiyenin, Matarî’nin Medine şehir tarihi üzerine yazdığı eserin oluşumuna katkı sağladığı muhtemeldir.

Afifüddîn Abdüsselâm b. Mezrû’ (ö. 696/1297): Matarî’nin özellikle hadis alanında istifade ettiği önemli hocalarından biridir.³¹

Şihabüddîn Ahmed b. İshâk el-Aberkûhî (ö. 701/1302): Aberkûhî, Matarî’nin Mekke’deki hocalarından biridir.³² Hadis ve tarih alanlarında temayüz eden Aberkûhî, Matarî’ye hadis rivayet etmiş ve onun eserlerinde yer almıştır. Matarî, hocasından İbn Hişâm’ın *es-Sîretü’n-Nebeviyye* adlı eserini okumuştur.³³

²⁷ Ebü’l-Abbâs Şehâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb fi fünûni’l-edeb* (Kahire: Dâru’l-Kütüb ve’l-Vesâiki’l-Kavmiyye, 2002), 11/78; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü’l-ârifin esmâ’ü’l-mü’ellifin ve âssârü’l-musannifin* (İstanbul: y.y., 1955), 1/313.

²⁸ el-Fâsî, *Zeylû’t-Takyîd*, 2/43; İbn Fehd, *Lahzu’l-elhâz*, 75.

²⁹ el-Fâsî, *Zeylû’t-Takyîd*, 2/43; Ebü Abdillâh Zü’l-vizâreteyn Lisânüddîn İbnü’l-Hatîb, *el-İhâta fi ahbâri Ğirnâta* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2003), 3/76.

³⁰ el-Matarî, *et-Ta’rif*, 43.

³¹ Alemüddîn Ebü Muhammed el-Kâsım b. Muhammed b. Yûsuf el-Birzâlî, *Târîhu’l-Birzâlî* (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 2006), 524; Muhyiddîn Abdülkâdir b. Ali b. Muhammed el-Yûnînî, *Meşyehatü’l-Muhyiddin el-Yûnînî* (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 2002), 128.

³² İbn Fehd, *Lahzu’l-elhâz*, 75; el-Fâsî, *Zeylû’t-Takyîd*, 2/43.

³³ İbn Hacer, *ed-Dürerü’l-kâmine*, 5/116; Muhammed b. Abdirrahman Magrâvî, *Mevsûatü mevâkifi’s-selef fi’l-akîde ve’l-menhec ve’l-akîde* (Kahire: Mektebetü’l-İslâmiyye, ts.), 424.

Ebü'l-Meâlî İbn Kutbüddîn el-Kastallânî (ö. 704/1305): Matarî'nin Mekke'deki hocalarındandır. Matarî, Mekke seyahatleri sırasında kendisiyle görüşerek hadis dinlemiştir.³⁴

Tâceddîn Ebü'l-Hasen el-Garrâfî (ö. 704/1305): Matarî'nin İskenderiye'de ders aldığı hocalarından biri olan el-Garrâfî, Hadis, fıkıh ve tarih alanlarındaki derin bilgisiyle tanınmaktadır. Tâcüddîn, İbnü'n-Neccâr'dan *ed-Dürretü's-semîne* adlı eseri dinlemiş ve icazet almıştır.³⁵ Matarî'nin, İbnü'n-Neccâr ile olan bağının hocası Garrâfî aracılığıyla gerçekleşmesi önem arz etmektedir. Matarî, eserinde birçok kez hocasından rivayette bulunmuştur.³⁶

Ebü'l-Kâsım Halef el-Kabtevri (ö. 704/1305): Kabtevri, özellikle nahiv, belağat, hadis ve fıkıh alanlarında temayüz etmiştir.³⁷ Matarî, hocasından Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *eş-Şifâ'* sını okumuş ve bu eseri okutma hususunda kendisinden icazet almıştır.³⁸

Ebü Muhammed Şerefüddîn ed-Dimyâtî (ö. 705/1306): Özellikle hadis alanında derinleşmiş olmakla birlikte, fıkıh, dil, neseb ve kıraat ilimlerinde de vukufiyetiyle tanınan Dimyâtî, ilgili alanlarda birçok eser kaleme almıştır.³⁹ Matarî, Kahire'de görüştüğü hocasından eserinde birçok nakilde bulunmuştur.⁴⁰

Sirâceddîn Ömer el-Hudarî (ö. 726/1325): Sirâceddîn el-Hudarî, Mescid-i Nebevî'de kurduğu ders halkasında hadis ve fıkıh ilimlerini tedris etmiş, pek çok talebe yetiştirmiştir. Matarî, kendisinden hadis ve fıkıh tahsil etmiş, ayrıca vefatının ardından bir müddet kadılık görevini ifa etmiştir.⁴¹

1. 5. Öğrencileri

Medine, İslâmî ilimlerin tahsil edildiği mühim ilim merkezlerinden biri olup, ilim yolcularının Hz. Peygamber'e besledikleri sevgi sebebiyle hayatlarının bir döneminde mutlaka ziyaret etmeyi arzuladıkları bir beldedir. Bununla birlikte, Matarî'nin öğrencileri ekseriyetle Medine'ye ziyaret amacıyla gelenlerden değil, Medine ve çevresinde doğup büyüyen kimselerden oluşmaktadır. Müezzinlik vazifesi gereği vaktinin büyük bir bölümünü Mescid-i Nebevî'de geçiren Matarî, mescidde teşekkül eden ders halkalarında öğrencilerine ilim tahsil ettirmiştir. Bunun yanı sıra,

³⁴ el-Matarî, *et-Ta'rif*, 54.

³⁵ Muhammed b. Câbir b. Muhammed b. Kâsım el-Endelüsî Vâdî Âşî, *Bernâmecü'l-Vâdî Âşî*, thk. Muhammed Mahfûz (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1980), 156.

³⁶ el-Matarî, *et-Ta'rif*, 53.

³⁷ Ebü'l-Abbâs Şehâbüddîn Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Kâdî ez-Zenâtî, *Dürretü'l-hicâl fi esmâ'ir-ricâl*, thk. Muhammed Ahmedî (Kahire: Dâru't-Turâs, 1971), 262; Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh Safedî, *A yânu'l-usr ve a vânu'n-nasr*, thk. Ali Ebû Zeyd (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1998), 322; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât fi tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Sayda: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), 555.

³⁸ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 5/206.

³⁹ Ebû Hafs Tâcüddîn Ömer b. Alî b. Sâlim b. Sadaka el-Fâkihânî, *Riyâzü'l-efhâm fi şerhi Umdeti'l-ahkâm* (Dimaşk: Dâru'n-Nevâdir, 2010), 15.

⁴⁰ el-Matarî, *et-Ta'rif*, 49, 122, 189.

⁴¹ Hâlid Muhsin Hassân el-Câbirî, *el-Hayâtü'l-ilmîyye fi'l-hicâz hilâle'l-asri'l-memlûkî* (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1993), 145.

medrese şeyhliği vazifesini yürüttüğü İbnü'l-Kalânîsî Medresesi'nde tarih, hadis ve fıkıh ilimlerini tedris etmiştir. Matarî'den ilim tahsil eden talebeler vefat tarihlerine göre şu şekilde sıralanabilir:

Ahmed b. Ahmed el-Mâzinî (ö. 723/1323): 714 (1314) yılında Medine'de Matarî'den Radiyyüddîn es-Sâgânî'nin (ö. 650/1252) *Meşâriku'l-envâri'n-nebeviyye*'sini okumuştur.⁴²

Muhammed b. İbrahim el-Murtazâ (ö. 729/1329): Muhammed b. İbrahim, Mescid-i Nebevî'de Matarî ile birlikte müezzinlik yapmış ve uzun yıllar ona yakın bir dost olarak eşlik etmiştir. Aynı zamanda ders halkalarına katılarak ondan *Sahîh-i Buhârî*, *Sahîhi Müslim* ve *İthâfü'z-zâir* adlı eserleri okumuştur.⁴³

Ali b. Muhammed b. Ferhûn el-Ya'merî (ö. 746/1345): Medine'nin köklü âlim ailelerinden biri olan İbn Ferhûn ailesinin mensubu Ali b. Muhammed, hadis, fıkıh, tarih, lügat ve belagat ilimlerini tahsil etmiş ve Matarî'den uzun süre ders almış, *Sahîh-i Buhârî*, *Sahîhi Müslim* ve *Sünenü't-Tirmizî* adlı eserleri okumuştur.⁴⁴

Şehâbüddîn Ahmed es-Sicistânî (ö. 762/1360): Mescid-i Haram'da imamlık yapan Sicistânî, çeşitli vesilelerle bir araya geldiği Matarî'den *et-Ta'rîf* ve *İthâfü'z-zâir* adlı eserleri dinlemiştir.⁴⁵

Ebü's-Siyâde Abdullah b. Muhammed el-Matarî (ö. 765/1364): Matarî'nin büyük oğlu ve önde gelen öğrencilerinden biri olan Afifüddîn küçük yaşlardan itibaren babasının ders halkalarına katılmış, Matarî'den özellikle hadis, tarih ve ensâb alanlarında dersler almış ve döneminin önde gelen ilim adamlarından biri olmuştur. Babasının vefatının ardından Mescid-i Nebevî müezzinliğinin reisliğini ve İbnü'l-Kalânîsî Medresesi hocalığını üstlenmiştir.⁴⁶ Afifüddîn, kendi ders halkalarında babasının eseri olan *et-Ta'rîf* 'i de okutmuş ve bu vesileyle eserin şöhreti yayılmıştır.⁴⁷ Öğrenci yetiştirmenin yanı sıra telif faaliyetleriyle de ilgilenmiş, biyografi alanında kaleme aldığı *el-İ'lâm fî men dehale'l-Medînete mine'l-a'lâm* ve *Zeylû Tabakâti's-Şâfiyye* adlı eserleri günümüze ulaşmıştır.⁴⁸ Bu eserlerin yazma nüshaları dünyanın çeşitli kütüphanelerinde bulunmakta olup, Medine şehir tarihi çalışmalarına katkı sunacak özelliktedir.

Bedreddîn Abdullah b. Muhammed b. Ferhûn el-Ya'merî (ö. 769/1367): İslâmî ilimlerin hemen her alanında tahsil gören Bedrüddîn, özellikle tarih, hadis, fıkıh ve belâgat alanlarında öne

⁴² Ebü't-Tayyib Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed el-Fâsî, *el-İkdü's-semînî târîhi'l-beledi'l-emîn*, thk. Muhammed Abdul Kâdir el-Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 8.

⁴³ Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-latîfe*, 524-525.

⁴⁴ Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-latîfe*, 165; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, 241.

⁴⁵ Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf İbn Tağrîberdî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfî ba'de'l-Vâfi*, thk. Muhammed Muhammed Emîn (Kahire: Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü lil Kitâb, ts.), 423.

⁴⁶ Bedreddin b. Ferhûn, *Nasîhatü'l-müşâvir*, 147; Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi Tâceddin es-Sübkî, *Mu'cemu's-şuyûh*, thk. Mustafa İsmâil el-A'zâmî, Beşâr 'Avvâd, Râ'id Yûsuf el-'Anbekî (Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2004), 206.

⁴⁷ el-Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, 76.

⁴⁸ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî, *Zeylu tabakâti'l-huffâz li'z-Zehabî* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 65.

çıkmuştur.⁴⁹ Matarî ile uzun yıllar ilmî yakınlık içinde bulunmuş, ondan büyük ölçüde istifade ederek en seçkin talebelerinden biri olmuştur.⁵⁰ Telif faaliyetleriyle de meşgul olan Bedrüddîn'in en önemli eseri, Medine tarihi üzerine kaleme aldığı *Târîhu Medîneti'l-Münevvere -Nasîhatü'l-müşâvir ve ta'ziyetü'l-mücâvir-* adlı çalışmasıdır. Bu eserinde Matarî hakkında pek çok önemli bilgiye de yer vermiştir.⁵¹

Nüreddîn Ali b. Yûsuf ez-Zerendî (ö. 772/1371): Zerendî, tarih, hadis, fıkıh ve belâgat alanlarında eğitim almış, Matarî'den *ed-Dürretü's-semîne* ve *Sahîh-i Buhârî* adlı eserleri okumuştur.⁵² Medine'nin ilk Hanefî kadısı unvanını taşıyan Zerendî, 772 yılı Zilhicce ayında (Haziran 1371) vefat edene kadar bu görevi sürdürmüştür.⁵³

Ziyâüddîn Muhammed es-Sâğânî (ö. 780/1379): Sâğânî, hadis, fıkıh ve lügat ilimlerinde tahsil görmüş, özellikle Hanefî fıkıhı sahasında öne çıkmıştır.⁵⁴ İlim öğrenmek amacıyla Mekke, Medine ve Kahire'ye seyahat etmiş, Medine'de bulunduğu süre zarfında Matarî'den ders okumuştur. Matarî'den *Sahîh-i Buhârî*, *Sahîhi Müslim* ve *Sünenü't-Tirmizî* adlı eserleri okumuştur.⁵⁵

Ebû Abdillâh Şemsüddîn et-Tilimsânî (ö. 781/1379): Daha çok İbn Merzûk künyesiyle tanınan et-Tilimsânî, küçük yaşta hac maksadıyla geldiği Medine'de bir müddet ikamet etmiş ve bu süre zarfında Matarî'den ders okumuştur.⁵⁶

Muhammed b. Ahmed en-Nüveyrî (ö. 786/1384): Özellikle tarih, hadis ve fıkıh alanlarında temayüz eden en-Nüveyrî, Matarî'den ders almış ve ondan *eş-Şifâ* adlı eseri okumuştur.⁵⁷

Abdullah b. Ahmed et-Taberî el-Mekkî (ö. 787/1385): Abdullah b. Ahmed, Matarî'den *İthâfü'z-zâir* ve *Sünenü't-Tirmizî* adlı eserleri okumuş ve ondan büyük ölçüde istifade etmiştir.⁵⁸

Şehâbüddîn Ahmed b. Hasan el-Kastallânî (ö. 797/1395): Kastallânî, Matarî'den *Sahîh-i Buhârî*, *Sünenü't-Tirmizî* ve *İthâfü'z-zâir* adlı eserleri okumuştur.⁵⁹

⁴⁹ Ebû'l-Vefâ (Ebû İshâk) Burhâneddîn b. Ferhûn el-Ya'merî el-Medenî, *ed-Dîbâcü'l-müzheb fi marifeti ayânî ulemâ'i'l-mezheb*, thk. Muhammed Ahmedî Ebû'n-Nûr (Kahire: Dâru't-Turâs, ts.), 454-458.

⁵⁰ Mehmet Ali Sönmez, "İbn Ferhûn, Bedreddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999).

⁵¹ İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü'l-müzheb*, 456.

⁵² İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 168.

⁵³ Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, thk. Muhammed Abdul Kâdir el-Arnâvûd (İstanbul: IRCICA, 2010), 401.

⁵⁴ el-Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, 361.

⁵⁵ el-Fâsî, *Zeylü't-Takyîd*, 2/224.

⁵⁶ el-Fâsî, *Zeylü't-Takyîd*, 2/79; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 5/360; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, 3/75.

⁵⁷ el-Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, 18; Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *ed-Davü'l-lâmi 'li-ehli'l-karni't-tâsi* (Beyrut: Menşûrâtu Dâri Mektebeti'l-Hayâh, ts.), 5/63.

⁵⁸ el-Fâsî, *Zeylü't-Takyîd*, 2/26.

⁵⁹ el-Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, 16.

Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed en-Nüveyrî (ö. 798/1396): Döneminde Mescid-i Haram'ın Hanbelî imamı olarak görev yapmıştır. Bir süre Medine'de kalmış ve bu süreçte Matarî'den *İthâfü'z-zâir* ve *Sünenü't-Tirmizî* adlı eserleri okumuştur.⁶⁰

Burhâneddîn İbrâhîm b. Alî b. Ferhûn el-Ya'merî (ö. 799/1397): Matarî'nin en önemli öğrencilerinden biri olan Burhâneddîn, ondan *Sahîh-i Buhârî*, *Sahîh-i Müslim*, *Sünenü't-Tirmizî*, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, *el-Muvatta*; *Sünen-i İbn Mâce* ve *İthâfü'z-zâir* adlı eserleri okumuştur. Ayrıca Matarî'den *et-Ta'rîf* adlı eseri dinleyerek talim icazeti almış ve kendi derslerinde okutmuştur.⁶¹ Burhâneddîn'in ders halkasında *et-Ta'rîf*'i okuyanlar arasında ünlü tarihçi Takıyyüddîn el-Fâsî de bulunmaktadır.⁶² Telif çalışmaları ile de ilgilenmiş olup, en kıymetli çalışmaları arasında *ed-Dîbâcü'l-müzheb fî marifeti ayânî ulemâ'i'l-mezheb* adlı eseri yer almaktadır. Bu eserinde Matarî hakkında da çeşitli bilgiler bulunmaktadır.⁶³

Takiyyüddîn Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Ebî'l-Hayr (ö. 805/1403): Takiyyüddîn Abdurrahmân, Matarî'den Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ'* sını okumuş ve icazet almıştır. Döneminin önemli isimlerinden biri olan Ebû Zeyd, Mekke'nin Malikî müftüsü olarak görev yapmıştır.⁶⁴ Matarî'nin kaynaklarda zikredilen diğer öğrencileri ise şunlardır:

Abdullah b. Ya'kûb el-Medenî,⁶⁵ Dâvûd b. Süleyman el-Medenî,⁶⁶ Ebü'l-Bekâ Hâlid b. İsâ el-Belevî,⁶⁷ Muhammed b. Ğânim el-Kuraşî,⁶⁸ Muhammed b. Sabîh el-Hüsâmî,⁶⁹ Nâsirüddîn eş-Şemsî,⁷⁰ Şemseddin el-Mukrî,⁷¹ Muhammed b. Ahmed et-Tüsterî,⁷² Şehâbüddîn Ahmed eş-Şerîfî,⁷³ Şehâbüddîn Ahmed el-Mahzûmî,⁷⁴ Ya'kûb b. Muhammed el-Keylânî.⁷⁵

1. 6. İlmî Seyahatleri

Matarî'nin biyografisi dikkate alındığında, hayatının büyük bir kısmını Hicaz bölgesinde geçirdiği anlaşılmaktadır. Hicaz dışına yaptığı seyahatlere dair elimizdeki veriler sınırlı olup, yalnızca Mısır'a gerçekleştirdiği ziyaretleri kaydedilmiştir. Medine'de ikamet eden müellifin,

⁶⁰ Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-latîfe*, 101-103.

⁶¹ Ebü'l-Vefâ (Ebû İshâk) Burhâneddîn b. Ferhûn el-Medenî el-Ya'merî, *İrşâdü's-sâlik ilâ efâli'l-menâsik*, thk. Muhammed b. el-Hâdî (Riyad: Mektebetü'l'Ubeykân, 2002), 30; Şehâbüddîn Ebü'l-Abbâs b. Ahmed b. Hacî, *Târîhü İbn Hacî* (Beyrut: Dâru İbni Hazm, 2003), 254.

⁶² Cevat İzgi, "Fâsî, Takıyyüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995).

⁶³ Cengiz Kallek, "ed-Dîbâcü'l-Müzheb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).

⁶⁴ el-Fâsî, *Zeylüt-Takyîd*, 2/101.

⁶⁵ Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-latîfe*, 103.

⁶⁶ Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-latîfe*, 326.

⁶⁷ Belevî, *Tâcü'l-mefrik*, 68.

⁶⁸ el-Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, 235.

⁶⁹ el-Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, 182.

⁷⁰ Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-latîfe*, 261.

⁷¹ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 5/76.

⁷² Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-latîfe*, 554.

⁷³ Ebû Zür'a Veliyyüddîn Ahmed b. Abdurrahîm b. el-Hüseyn el-Kürdî el-Mihrânî İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl ale'l-İber fî haberi men 'aber*, thk. Sâlih Mehdî Abbâs (Beyrut: Müessesü'r-Risâle, 1989), 1/73.

⁷⁴ Matarî'den *Sahîh-i Buhârî'*yi okumuştur. bk. İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, 325.

⁷⁵ el-Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, 246.

Hicaz'ın önemli şehirlerinden olan Tâif ve Mekke'ye zaman zaman yolculuklar yaptığı da kaynaklarda yer almaktadır. Hac ve umre vesilesiyle gittiği Mekke seyahatlerini aynı zamanda ilim tahsili için bir fırsat olarak değerlendirmiş, bu süreçte çeşitli âlimlerle görüşerek bilgi alışverişinde bulunmuştur. Kaynaklarda yer alan bilgiler ve bizzat kendi beyanlarından hareketle, Matarî'nin Mekke'yi 680 (1281), 696 (1297), 729 (1329) ve 731 (1331) yıllarında toplamda dört kez ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. 680 yılındaki ziyaretinde henüz dokuz yaşlarında olduğu göz önüne alındığında, bu yolculuğun babası ile birlikte gerçekleşmiş olması muhtemeldir. Bu ziyareti sırasında Matarî, dönemin önde gelen âlimlerinden Safiyyüddîn el-Malikî'den ders almıştır.⁷⁶ Kendi beyanına göre, 696 ve 729 yıllarında Mekke'ye tekrar gitmiş ve hocası Kutbüddîn el-Kastallânî ile görüşerek ilmî müzakerelerde bulunmuştur.⁷⁷ Matarî, Mekke'den Tâif'e gerçekleştirdiği seyahati sırasında, Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemine ait olduğu rivayet edilen bir ağacı ziyaret etmiş ve bu ağaca dair gözlemlerini kaydetmiştir. 729 (1329) yılında yaptığı bir diğer ziyarette aynı ağacı tekrar gördüğünü, ağacın varlığını koruduğunu ve meyvesinden tattığını özellikle belirtmiştir.⁷⁸ Öte yandan Takıyyüddîn el-Fâsî, *el-İkdü's-s-emînadlı* eserinde, Abdülmü'min b. Halîfe ed-Dükkâlî'nin 731 (1331) yılında Mekke'de Matarî'den rivayette bulunduğunu ifade etmektedir.⁷⁹ Bu rivayetten hareketle, Matarî'nin Mekke'ye yaptığı son ziyaretin bu seyahat olduğu anlaşılmaktadır. Matarî'nin Hicaz dışındaki ilmî seyahatleri ise Mısır'a olmuştur. *et-Ta'rîf* adlı eserinde belirttiğine göre, 697 (1298) ve 727 (1327) yıllarında Kahire ve İskenderiye'ye gitmiştir.⁸⁰ 697 yılında Kahire'de, Zâhiriyye Medresesi'nde⁸¹ dönemin önemli âlimlerinden Ebû Muhammed Şerefüddîn ed-Dimyâtî ile görüşmüş, ondan ders almış ve eserlerinde kendisinden rivayette bulunmuştur.⁸² Tarihçi Makrîzî (ö. 845/1442), *el-Mukaffa'l-kebîr* adlı eserinde, Matarî'nin Mısır'a birden fazla seyahat ettiğini ve Dimyâtî ile uzun süre birlikte bulunarak ondan geniş çapta istifade ettiğini bildirmektedir.⁸³ Aynı yılın Ramazan ayında ise İskenderiye'ye giderek hocası Tâcüddîn Ebü'l-Hasen el-Garrâfî ile bir araya gelmiş ve ondan ders almıştır.⁸⁴ Bu seyahatleri, Matarî'nin ilmi gelişimine katkı sağlamış ve onun dönemin önde gelen âlimleriyle doğrudan irtibat kurmasına vesile olmuştur.

1. 7. Kendisine Nisbet Edilen Eserler

Matarî, tarihçi ve muhaddis kimliğiyle temâyüz eden bir âlim olup, bilinen tek eseri Medine'nin tarihine dair kaleme aldığı *et-Ta'rîf bimâ enset el-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre* adlı çalışmasıdır. Ne

⁷⁶ el-Fâsî, *Zeylû't-Takyîd*, 2/43.

⁷⁷ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 54.

⁷⁸ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 225.

⁷⁹ el-Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, 134.

⁸⁰ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 149.

⁸¹ Zâhir Baybars'ın hüküm sürdüğü Bahrî Memlûkler döneminde Kahire'de inşa edilen bu medrese, dört Sünnî mezhebin fikhî öğretilerine göre eğitim vermek üzere kurulmuştur. bk. Hasan Keleş, *Memlûkler'de Bilimsel, Sosyal ve Kültürel Hayat* (Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 76.

⁸² el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 149.

⁸³ Makrîzî, *el-Mukaffa'l-kebîr*, 93.

⁸⁴ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 54.

var ki kaynak taraması neticesinde, hocası Ebü'l-Yümn İbn Asâkir'in telif ettiği *İthâfî'z-zâir ve itrâfî'l-mukîmi's-sâir* isimli eserin, bazı kayıtlarda yanlışlıkla Matarî'ye nispet edildiği fark edilmektedir.

Matarî, *et-Ta'rîf* adlı eserinde başka herhangi bir çalışmasına atıfta bulunmamaktadır. Aynı şekilde, hakkında bilgi veren tabakât ve terâcim literatüründe de *et-Ta'rîf* dışında ona ait başka bir esere yer verilmemiştir. Öte yandan Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657), bibliyografik çalışması *Keşfü'z-zunûn*'da, *İthâfî'z-zâir* adlı eseri yanlışlıkla Matarî'ye atfetmiştir.⁸⁵ Klasik kaynakların incelenmesi neticesinde, *İthâfî'z-zâir*'in İbn Asâkir'e aidiyetinin kesinlik kazandığı anlaşılmaktadır.⁸⁶ Matarî'nin bu eseri Mescid-i Nebevî'de okutmuş olması ve hocasından icazetle rivayet etmesi,⁸⁷ eserin ona ait olduğu yönünde yanlış bir kanaatin oluşmasına sebebiyet vermiş olmalıdır. Kâtip Çelebi'nin bu durumu gözden kaçırarak, Matarî'nin de aynı isimde bir eser yazdığını düşünmesi, bu hatanın kaynağı olarak değerlendirilmektedir.

Kâtip Çelebi'nin *İthâfî'z-zâir* adlı eseri Matarî'ye isnat etmesi, daha sonraki bibliyografik kaynaklara da yansımıştır. *Keşfü'z-zunûn*'a zeyil mahiyetinde kaleme alınan Bağdatlı İsmail Paşa'nın (ö. 1920) *Hediyetü'l-ârifîn* adlı eserinde bu yanlışlık aynen tekrarlanmıştır.⁸⁸ Benzer biçimde, modern dönem araştırmacılarından Ömer Rıza Kehhâle de aynı hataya düşerek söz konusu eseri Matarî'ye atfetmiştir.⁸⁹ Ayrıca, bazı çağdaş araştırmacıların da Kâtip Çelebi'ye dayanarak bu hatalı isnadı sürdürdükleri gözlemlenmektedir. Bu yanlış bilgiyi devam ettiren yazarlara örnek olarak, *el-Üserü'l-İlmiyye fi'l-Medîneti'l-Münevvere ve Eserühâ ale'l-Hayâti'l-Âmme fi'l-Asri'l-Memlûkî* başlıklı doktora tezinde Huriye Saîd es-Semli⁹⁰ ve *el-Hayâtü'l-İlmiyye fi'l-Hicâz hilâle'l-Asri'l-Memlûkî* adlı eserinde Hâlid Muhsin Hassân el-Câbirî⁹¹ gösterilebilir. Bu durum, bibliyografik eserlerde yapılan hataların zamanla nasıl tekrarlandığını ve sonraki araştırmacılar tarafından da aynen aktarıldığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Klasik kaynaklar esas alındığında, *İthâfî'z-zâir*'in Matarî'ye aidiyeti yönündeki iddianın hatalı olduğu ve bu eserin gerçekte Ebü'l-Yümn İbn Asâkir'e ait olduğu kesinlik kazanmaktadır.

2. ET-TARÎF

Matarî tarafından kaleme alınan *et-Ta'rîf*, 740 yılı Zilhicce ayında (Haziran 1340) Medine'de tamamlanmıştır. Müellif, eserin mukaddimesinde Medine'ye dair tarihî ve dinî bilgilerin unutulmaya başlandığını belirterek, bu bilgileri koruma gayesiyle kitabını yazdığını açıkça ifade etmiştir.

⁸⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Bağdad: Mektebetü'l-Musennâ, 1941), 1/6.

⁸⁶ el-Fâsî, *Zeylû't-Takyîd*, 2/435; İbn Fehd, *Lahzu'l-elhâz*, 58; Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-latîfe*, 407.

⁸⁷ Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-latîfe*, 457.

⁸⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/150.

⁸⁹ Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu cemü'l-mü'ellifîn* (Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsî'l-Arabî, ts.), 4/257.

⁹⁰ es-Semli, *el-Üser'ül-ilmîyye*, 286.

⁹¹ Hâlid Muhsin Hassân el-Câbirî, *el-Hayâtü'l-ilmîyye fi'l-hicâz*, 540.

2. 1. Eserin İsmi ve Anlamı

Eserin en erken nüshasında müellif, kitabını *et-Ta'rîfû bimâ enseti'l-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre* olarak isimlendirmiştir.⁹² Bu başlıkta: “*et-Ta'rîf*” bildirme, tanıtma anlamındadır.⁹³ “*enset*” unutturmak anlamına gelmektedir.⁹⁴ “*el-hicre*” terk etme anlamında kullanılmıştır.⁹⁵ “*me'âlim*” nişane, tarihî-manevî öneme sahip yerlerdir.⁹⁶ “*dâri'l-hicre*” Medine'nin, hicretin gerçekleştiği kutsal şehir olarak tanımlanmasıdır. Başlık mecaz anlamda yorumlandığında, eserin ismi “*Hicret Yurduunun Nişanelerine Yabancılaşma Sonucu Unutulanların Bildirilmesi*” şeklinde çevrilebilir. Bu yorum, Matarî'nin mukaddimesinde belirttiği “*unutulmaya yüz tutan bilgiler*” vurgusuyla örtüşmektedir.

2. 2. Yazma Nüshaları ve Neşirleri

Cemâleddîn el-Matarî'nin *et-Ta'rîf* adlı eseri, dünyanın çeşitli kütüphanelerinde pek çok yazma nüshasıyla günümüze ulaşmıştır. Bunlardan bazıları, müellifin vefatının hemen ardından istinsah edilmiş olması bakımından metin tarihi açısından oldukça kıymetlidir.

Eserin en erken tarihli nüshası, Medine Arif Hikmet Kütüphanesinde 3815 numarayla kayıtlı olan yazmadır.⁹⁷ 743/1343 yılında Dımaşk'ta istinsah edilen bu nüsha, müellif nüshasıyla karşılaştırılmış ve eksiksiz olarak günümüze ulaşmıştır. Bunu takip eden erken nüshalardan biri, Köprülü Kütüphanesi (Hacı Ahmed Paşa 362894) koleksiyonundadır.⁹⁸ 755/1354'te Medine'de, müellifin oğlu Afîf'ten kiraat yoluyla istinsah edilmiştir.⁹⁹

Üçüncü önemli nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi (Lala İsmail 295681) koleksiyonunda yer almakta olup¹⁰⁰ 759/1358 tarihinde Kahire'de yazılmış, bir yıl sonra Medine'de müellifin oğlu tarafından kontrol edilmiştir.¹⁰¹

⁹² el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 41.

⁹³ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), 236; Mütercim Âsım Efendi vd., *el-Okyânûsu'l-basît fi tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 3796.

⁹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 322; Mütercim Âsım Efendi vd., *el-Okyânûsu'l-basît fi tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, 6013.

⁹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 250; Mütercim Âsım Efendi vd., *el-Okyânûsu'l-basît fi tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, 2417.

⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 417; Mütercim Âsım Efendi vd., *el-Okyânûsu'l-basît fi tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, 5123.

⁹⁷ Cemaleddin Muhammed b. Aḥmed es-Sa'dî el-Medenî el-Matarî, *et-Ta'rîf bimâ enset el-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre*, Şeyh Arif Hikmet Kütüphanesi, 3815.

⁹⁸ Cemaleddin Muhammed b. Aḥmed es-Sa'dî el-Medenî el-Matarî, *et-Ta'rîf bimâ âneseti'l-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre* (İstanbul: Köprülü Kütüphanesi, Hacı Ahmed Paşa, 362894).

⁹⁹ el-Matarî, *et-Ta'rîf bimâ âneseti'l-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre* (Hacı Ahmed Paşa, 362894), 72.

¹⁰⁰ Cemaleddin Muhammed b. Aḥmed es-Sa'dî el-Medenî el-Matarî, *et-Ta'rîf bimâ âneseti'l-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail, 295681).

¹⁰¹ el-Matarî, *et-Ta'rîf* (Lala İsmail, 295681), 82b.

Dördüncü nüsha ise Merkezü'l-Buhûs ve Dirâsâtî'l-Medîne'de yer almakta olup 772/1371 tarihini taşır.¹⁰² Bu dört yazma, metnin en erken dönemdeki yayılımını ve kontrol sürecini yansıtan örneklerdir.

Bunların yanı sıra Kahire (Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye), Riyad (Melik Abdülaziz Ktp.), Haydarâbâd (Âsafîyye Ktp.), Mekke (el-Haremü'l-Mekkî) ve Medine (Âli Hâşim Ktp.) gibi çeşitli merkezlerde daha geç tarihlerde istinsah edilmiş diğer nüshalar da bulunmaktadır.¹⁰³

et-Ta'rîf üzerine yapılan ilk neşir, 1372/1952 yılında Es'ad Tırâbzûnî tarafından gerçekleştirilmiştir. Tırâbzûnî, eser başlığına orijinalde olmayan bir kelime eklemiş (*et-Ta'rîfû bimâ âneset dârü'l-hicre...*) ve müellife ait olmayan yarım sayfalık bir bölümü metne dahil etmiştir.¹⁰⁴ Eserin 1402/1982 tarihli ikinci baskısında bu ek çıkarılmış, ancak "âneset" şeklindeki hatalı ibare korunmuştur.¹⁰⁵ Her iki baskıda da rivayet tahrîci veya kişi/yer adlarına dair açıklamalara yer verilmemiştir. Eserin bir diğer neşri, Abdullâh Süleymân el-Lüheyb tarafından 1988 yılında hazırlanan yüksek lisans tezidir. Ancak bu çalışma yalnızca bir yazma üzerinden gerçekleştirilmiş, hadislerin kaynak tahrîci yapılmamış ve modern coğrafi bilgilerle karşılaştırma içermemiştir.¹⁰⁶

Yazmalar arası karşılaştırma içeren ilk ve tek tahkikli neşir, Süleymân er-Ruhaylî tarafından hazırlanmıştır. 2005 yılında Medine'de yayımlanan bu çalışma, *Arap Yarımadası Tarihî El Yazmaları Neşir Projesi* kapsamında basılmıştır. Ruhaylî, yazmalar arasındaki lafız ve imla farklılıklarını ayrıntılı şekilde tespit etmiş, önceki neşirlerdeki metodolojik eksikliklere işaret etmiştir. Özellikle hadislerin yanlış nispetleri ve coğrafi konumlara dair hatalar, eleştirilen başlıca noktalar.¹⁰⁷

2. 3. Kaynakları

Matarî, *et-Ta'rîf* adlı eserini kaleme alırken hem yazılı kaynaklardan hem de doğrudan hocalarından edindiği sözlü rivayetlerden istifade etmiştir. Medine'nin tarihî-topografik yapısını konu alan bu eserde; şehir tarihçiliği, siyer, hadis ve edebiyat gibi farklı alanlara ait kaynaklardan müellif adıyla veya eser ismiyle doğrudan alıntılar yapılmış; semâ yoluyla işitilen rivayetler ise klasik hadis lafızlarıyla (haddesenâ, ahberenâ vb.) senedli biçimde aktarılmıştır.

Bu çerçevede *et-Ta'rîf* te kullanılan kaynaklar iki ana başlık altında değerlendirilebilir: yazılı kaynaklar ve sözlü (semâ yoluyla) rivayetler.

¹⁰² Cemaleddin Muḥammed b. Aḥmed es-Sa'dî el-Medenî el-Matarî, *et-Ta'rîf bimâ enset el-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre* (Medine: Merkezü'l-Buhûs ve Dirâsâtî'l-Medîne), 70.

¹⁰³ Abdullâh b. Abdirrahîm Useylân, *el-Medînetü'l-münevvere fi âsâri'l-müellifine ve'l-bâhisîne kadîmen ve hadîsen* (Medine: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1997), 62.

¹⁰⁴ el-Matarî, *et-Ta'rîf bi-mâ âneset dârü'l-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre*, 60.

¹⁰⁵ Cemaleddin Muḥammed b. Aḥmed es-Sa'dî el-Medenî el-Matarî, *et-Ta'rîf bi-mâ âneset el-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre*, nşr. Es'ad Tırâbzûnî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1982).

¹⁰⁶ el-Lüheyb, *et-Ta'rîf bi-mâ ânesetü'l-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre li Muhammed b. Ahmed el-Matarî tahkîk ve dirâse*.

¹⁰⁷ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 8.

2. 3. 1. Yazılı Kaynaklar

2. 3. 1. 1. Medine Şehir Tarihi Eserleri

Matarî'nin en çok başvurduğu kaynaklar, klasik Medine şehir tarihçiliği geleneğine ait eserlerdir. Bunlar arasında ilk sırada, günümüze ulaşmamış olmasına rağmen *et-Ta'rîf* te yaklaşık elli rivayetle temsil edilen İbn Zebâle'nin *Kitâbü'l-Medîne ve aḥbâruhâ* adlı eseri yer alır.¹⁰⁸ Bu rivayetler genellikle mescidler, kuyular, Hz. Peygamber'in namaz kıldığı yerler gibi topografik unsurlara ilişkindir.¹⁰⁹

Zübeyr b. Bekkâr'a ait nakiller de yer almakla birlikte, bunların tamamı İbn Zebâle'ye dayandığı için bağımsız değil, dolaylı aktarım niteliğindedir. Matarî'nin yoğun biçimde yararlandığı bir diğer kaynak ise İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî'nin *ed-Dürretü's-semîne* adlı eseridir. Yaklaşık elli rivayetle atıfta bulunulan bu kaynakta Mescid-i Nebevî, Medine'nin fazileti ve kutsal alanlarına dair zengin bilgiler yer alır.¹¹⁰

Buna karşılık, Medine tarihçiliğinin temel kaynaklarından biri olan İbn Şebbe'nin *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere* adlı eserine hiçbir atıfta bulunulmaması dikkat çekicidir. Bu durum, Matarî'nin elindeki rivayet malzemesini İbnü'n-Neccâr üzerinden yeterli gördüğü veya kaynak tercihinde bilinçli bir yöneliş sergilediği şeklinde yorumlanabilir.

2. 3. 1. 2. Hadis Eserleri

Medine'nin tarihî ve manevî değeri dolayısıyla *et-Ta'rîf*, hadis kaynaklarına dayalı pek çok rivayeti de içermektedir. Eserde en çok başvurulan hadis mecmuaları, Buhârî'nin *el-Câmi u's-Sahîh*'i (yirmi dokuz rivayet) ve Müslim'in aynı adlı eseri (otuz rivayet) olmuştur. Matarî, bu iki kaynağa özel başlıklar açarak Medine'nin faziletleri, harem sınırları, Deccâl'in giremeyeceği yerler, Mescid-i Nebevî gibi konuları detaylandırmıştır.¹¹¹

Bunların dışında, İmam Mâlik'in *el-Muvaṭṭa*'ı (beş rivayet), Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'i ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i gibi erken dönem hadis kaynaklarına da yer verilmiştir. Ayrıca Rezîn b. Muâviye'nin *et-Tecrîd li's-sihâh ve's-sünen* adlı sentez eseri ve İbnü'l-Esîr'in *Câmi u'l-uşûl*'ü gibi derleme niteliğindeki geç dönem hadis koleksiyonları da sınırlı ölçüde kullanılmıştır.

¹⁰⁸ İbn Zebâle'nin kaleme aldığı çalışma doğrudan günümüze ulaşmamış olsa da diğer müelliflerin eserlerine aldıkları iktibaslar sayesinde varlığını sürdürmektedir. Bu nakillerden hareketle eserin yeniden inşası yoluna giden araştırmacılar arasında ilk önemli adımı Ferdinand Wüstenfeld (ö.1899) atmıştır. Wüstenfeld, Semhûdî'nin eserindeki yaklaşık altı yüz otuz rivayeti derleyerek bu alanda öncülük etmiştir. Sonraki süreçte ise Salâh Abdülazîz Zeyn Selâme, kaynak yelpazesini on iki esere çıkararak çok daha kapsamlı bir derleme çalışmasına imza atmıştır. Bk. Abdulkerim Dik, *Bir Şehir Tarihçisi Matarî ve et-Ta'rîf Adlı Eseri* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2024), 35.

¹⁰⁹ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 57, 82, 105.

¹¹⁰ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 102, 109, 117.

¹¹¹ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 133, 202, 203.

2. 3. 1. 3. Siyer ve Biyografi Eserleri

Siyer ve tabakât literatürü, özellikle Hz. Peygamber'in Medine'deki faaliyetlerine dair rivayetlerin tespitinde önemli bir yer tutar. Matarî, İbn İshâk'ın *Sîretü İbn İshâk* adlı eserine on yerde başvurmuş; bu rivayetler genellikle gazve güzergâhları ve kible tespiti gibi topografik konulara ilişkindir.¹¹²

Kādî İyâz'ın *eş-Şifâ* adlı eserinden iki rivayet aktarılmıştır.¹¹³ Tabakât ve vefeyât türündeki kaynaklardan ise İbn Sa'd'ın *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*'i (iki rivayet), İbn Abdülber'in *el-İstîâb*'ı, Muhibbüddîn et-Taberî'nin *Zehâirü'l-ukbâ*'sı ve İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-ayân*'ı gibi eserlerden seçilmiş örneklerle yararlanılmıştır.

2. 3. 2. Sözlü Rivayetler

Matarî'nin kaynak kullanımı açısından en dikkat çekici yönlerinden biri, doğrudan hocalarından semâ yoluyla aldığı rivayetleri "haddesenâ", "ahberenâ" gibi sened lafızlarıyla aktarmasıdır. Eserde bu şekilde toplam elli iki rivayet yer almaktadır.

Bu rivayetlerin önemli bir kısmı Tâcüddîn el-Garrâfi (yirmi iki rivayet), Ebü'l-Yümn b. Asâkir (on dört rivayet) ve ed-Dimyâtî (beş rivayet) gibi dönemin önde gelen muhaddislerine dayanır. Aktarılan bilgiler çoğunlukla Medine'nin faziletleri, kutsal mekânları, Hz. Peygamber'in kabrine dair uygulamalar ve bazı tarihî olaylarla ilgilidir.¹¹⁴

Senedlerin muttasıl oluşu ve rivayetlerin sahih kaynaklarla ilişkilendirilmiş olması, Matarî'nin sadece derleyici değil, aynı zamanda bir rivayet halkasının aktif bir parçası olduğunu göstermektedir. Bu da *et-Ta'rîf*'i hem şehir tarihi hem de hadis usulü açısından özgün ve güvenilir bir metin hâline getirmektedir.

2. 4. Muhtevası

Matarî, Medine tarihine dair kaleme aldığı *et-Ta'rîf* adlı eserinde, şehrin fazileti, coğrafyası, mescidleri, kabristanları, vadileri, kuyuları ve Hz. Peygamber'in iz bıraktığı mekanların ayrıntılı tasvirlerini sunmuştur. Eserin muhtevası yirmi sekiz ana başlık etrafında şekillendirilmiştir ve bu başlıklar, konu itibarıyla çoğu zaman tarih, hadis, coğrafya ve topografya verilerini bir arada barındırmaktadır.

Eserin ilk dört başlığı Medine'nin fazileti ve Mescid-i Nebevî hakkında gelen hadis rivayetlerine ayrılmıştır. Buhârî ve Müslim kaynaklı bu hadislerde Medine'nin harem bölgesi olması, Deccâl'in şehre giremeyeceği, Medine'nin Tevrat'ta geçen isimleri ve Hz. Peygamber'in Medine halkına duası gibi konular yer almaktadır.¹¹⁵ Beşinci başlıkta Hz. Peygamber'in kabrini ziyaretin âdâbı ele

¹¹² el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 200, 202, 219.

¹¹³ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 132-133.

¹¹⁴ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 115, 129, 181.

¹¹⁵ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 43-70.

alınırken;¹¹⁶ altıncı başlıkta Mescid-i Nebevî'nin tarihsel gelişimi, yangınlar ve onarım faaliyetleri anlatılmaktadır.¹¹⁷

Yedinci ve sekizinci başlıklar, Ravza-i Şerîfe'deki meşhur sütunlar ve Hz. Peygamber'in hutbe irâd ettiği kütük gibi mimari unsurlara ayrılmıştır.¹¹⁸ Dokuzuncu ve onuncu başlıklarda ise Resûl-i Ekrem'in sohbet ettiği ve gece namazı kıldığı mekânlar zikredilmiştir.¹¹⁹ On birinci ve on ikinci başlıklar Mescid-i Nebevî'nin kapıları, mescide açılan koridorlar ve ilgili tarihi değişiklikleri içermektedir.¹²⁰

On üçüncü ve on dördüncü başlıklarda Bakî' Kabristanlığı ve Uhud şehitleri ile ilgili bilgiler sunulmuş;¹²¹ on beşinci başlıkta Medine'deki meşhur mescidler,¹²² on altıncı ve on yedinci başlıklarda ise Kibleteyn ve bayram musallası konu edilmiştir.¹²³

On sekizinci ve on dokuzuncu başlıklar, Hz. Peygamber'e nisbet edilen kuyular ve pınarların tanıtımına ayrılmıştır.¹²⁴ Yirminci başlıkta Medine vadileri;¹²⁵ yirmi birinci başlıkta ise Hendek Gazvesi sırasında kazılan hendeğin konumu üzerinde durulmuştur.¹²⁶ Akîk Vadisi'nin fazileti ve kullanım alanları yirmi ikinci başlığı oluşturur.¹²⁷

Yirmi üçüncü başlık harem sınırlarına,¹²⁸ yirmi dördüncü başlık Mekke-Medine arasında Hz. Peygamber'in namaz kıldığı rivayet edilen mescidlere¹²⁹ ve yirmi beşinci başlık ise Medine ile Tebük arasındaki benzer mescidlere tahsis edilmiştir.¹³⁰

Eserin yirmi altıncı başlığında kalıntıları bulunmayan mescidler,¹³¹ yirmi yedinci başlığında ise gazvelerde namaz kılınan mescidler anlatılmıştır.¹³² Yirmi sekizinci ve son başlıkta ise Mescid-i Nebevî'nin inşaatı, malzeme kullanımı, çeşitli dönemlerdeki restorasyon faaliyetleri gibi konular yer almaktadır.¹³³

¹¹⁶ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 71-80.

¹¹⁷ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 81-89.

¹¹⁸ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 91-95.

¹¹⁹ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 97-99.

¹²⁰ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 101-114.

¹²¹ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 115-127.

¹²² el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 129-142.

¹²³ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 142-148.

¹²⁴ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 149-165.

¹²⁵ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 167-172.

¹²⁶ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 173-174.

¹²⁷ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 175-179.

¹²⁸ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 182-188.

¹²⁹ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 189-200.

¹³⁰ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 201-203.

¹³¹ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 205-221.

¹³² el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 223-226.

¹³³ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 229-235.

2. 5. Üslup Özellikleri

Matarî'nin *et-Ta'rîf* adlı eseri, Memlûkler dönemi Medine'sini konu alan muahhar bir şehir tarihidir. Eser, Medine ile ilgili daha önce telif edilmiş çok sayıda kaynağa dayanmaktadır. Çalışma, şehir tarihi, siyer, hadis, vefeyât, tabakât, dil ve edebiyat, coğrafya gibi farklı disiplinlerden beslenen kapsamlı bir muhtevaya sahiptir.

Matarî, kullandığı kaynakları aktarırken farklı atıf biçimlerine başvurmuştur. Bazı yerlerde müellifin tam ismini verirken, bazen sadece künye, lakap veya nisbesiyle yetinmektedir. Nitekim "Bize Emînüddîn Ebü'l-Yümn Abdüsamed b. Abdilvehhâb b. Asâkir tahdîs etti" ifadesi detaylı bir isnad sunarken,¹³⁴ bazen sadece "Ebü'l-Hasen"¹³⁵ veya "Tâcuddîn"¹³⁶ gibi kısa ibarelerle ifade etmektedir. Nadiren de olsa eser ve müellif ismi zikretmeksizin, "ehlü's-siyer nakletti" gibi genel ifadeler kullandığı görülmektedir.¹³⁷

Eserin dikkat çeken bir diğer özelliği, Matarî'nin rivayetleri senedleriyle aktarma konusundaki titizliğidir. Bu durum, bazen bir satırlık bilgi için yarım sayfalık isnadların sunulmasına neden olmuştur. Matarî, semâ yoluyla aldığı hadislerde *haddesenâ*, *ahberenâ* gibi lafızlar kullanmakta; yazılı kaynaklara dayandığı nakillerde ise *kâle* ve *zekera* ibarelerini tercih etmektedir. Birden fazla senedi bulunan hadislerde tahvil (ح) işaretiyle senedler arası geçiş yapmaktadır.¹³⁸

Eserin bir başka önemli unsuru şiiirlerdir. Matarî, klasik siyer kaynaklarında olduğu gibi çoğu zaman şiiirlere yer vermiştir. Bu şiiirler genellikle iki üç mısralık kısa alıntılardan oluşmaktadır. Şiiirlerin birçoğu bir şaire nisbet edilmişse de Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret adabı bahsinde yer alan bir şiiir herhangi bir kaynağa nisbet edilmemiştir.¹³⁹ Dolayısıyla eldeki veriler, şiiirin müellifinin Matarî olabileceğine dair kanaati güçlendirmektedir.

Matarî, sadece nakil yapan bir derleyici değil; rivayetleri yorumlayan, analiz eden ve tenkit eden bir müelliftir. Eserde doksan altı yerde "kültü", ayrıca "raeytü" ve "şâhedtü" gibi ifadelerle kendi görüşlerini aktardığı görülmektedir.¹⁴⁰ Bu müdahaleler çoğu zaman detaylandırma, güncel durumu betimleme, tenkit, tercih veya uzlaştırma amacı taşımaktadır.

Matarî'nin kullandığı dil, yalın ve açık olmakla birlikte; eserinde yer yer halk inançlarına, geleneklere ve teberrük anlayışına yer vermiş; bunları bazen eleştirmiş bazen de yorumsuz olarak aktarmıştır. Özellikle Mescid-i Nebevî etrafındaki inanışlar, kuyular ve kutsal objeler etrafında gelişen uygulamalar hakkında bizzat yaptığı gözlemleriyle dikkat çekmektedir.¹⁴¹ Şehirdeki binaların konumu, boyutu ve restorasyon tarihi gibi teknik detaylara yer vermesi, onun şehri dikkatle gözlemlediğini ortaya koymaktadır.

¹³⁴ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 43.

¹³⁵ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 65.

¹³⁶ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 53.

¹³⁷ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 91.

¹³⁸ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 116.

¹³⁹ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 76.

¹⁴⁰ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 167-172, 173-174.

¹⁴¹ el-Matarî, *et-Ta'rîf*, 122.

Kaynakları kullanım metodu hususunda Matarî'nin *et-Ta'rîf* adlı eseri, klasik Medine tarihçiliği geleneğine ait yazılı kaynaklar ile müellifin bizzat hocalarından semâ yoluyla aldığı rivayetlerin birleşiminden oluşmaktadır. Ancak Matarî'nin kaynak kullanımı, yalnızca bir "aktarma" faaliyeti değil; aynı zamanda seçici ve işlevsel bir inşa sürecidir.

Öncelikle dikkat çeken husus, Matarî'nin İbn Zebâle ve İbnü'n-Neccâr gibi önceki Medine tarihçilerinin rivayetlerini yoğun biçimde kullanmasıdır. Bununla birlikte, İbn Şebbe gibi erken dönem Medine tarihçilerine doğrudan atıf yapılmaması, Matarî'nin kaynak tercihinin bilinçli bir filtreleme sürecinden geçtiğini göstermektedir. Bu durum, müellifin elindeki rivayet malzemesini "yeterli" gördüğü kaynaklarla sınırlandırdığını düşündürmektedir.

2. 6. Kaynaklık Değeri

et-Ta'rîf, telifinden itibaren Medine şehir tarihine dair kaleme alınan birçok klasik ve modern çalışmada güvenilir bir başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır. Gözleme dayalı tespitlerle senedli rivayetleri bir araya getirmesi, eserin sonraki müellifler nezdindeki değerini artırmıştır. Bu bölümde, *et-Ta'rîf* ten doğrudan faydalanan belli başlı eserler, atıf miktarları ve kullanım biçimleri özetlenmektedir.

Afifüddîn el-Mercânî (ö. 770/1369), *Behcetü'n-nüfûs ve'l-esrâr fi târîhi hicreti'n-Nebiyi'l-muhtâr*: Mercânî'nin metninde *et-Ta'rîf* ten doksan üç rivayet yer almaktadır; bunların yetmişi, Matarî'nin bizzat müşahedesine dayalı kayıtlardır. İktibaslar özellikle Medine'nin vadileri, Mescid-i Nebevî'deki tamir/tecdid faaliyetleri, kuyular ve Hz. Peygamber'in Medine'de ve Medine-Mekke / Medine-Tebük güzergâhlarında namaz kıldığı yerler etrafında yoğunlaşır. Mercânî'nin erken kaynaklardan (Buhârî-Müslim, İbn Zebâle, Beskerî) bazı nakilleri, Matarî aracılığıyla gerçekleştirdiği de tespit edilmiştir. Medine'de vuku bulan yangın ve Abbâsî halifesi Müsta'sım dönemindeki (1242-1258) onarım kayıtlarında da Matarî'nin gözleme dayalı rivayetleri esas alınmıştır.¹⁴²

Burhâneddîn İbn Ferhûn (ö. 799/1397), *İrşâdü's-sâlik ilâ efâli'l-menâsik*: Matarî'nin öğrencisi olan İbn Ferhûn, menâsik türüne ait olan eserine hocasından on üç rivayet almıştır. Bu rivayetler VIII/XIV. yüzyıl Medine'sine dair Matarî'nin gözlemlerini, bazı tarihî olayları ve hadisleri içermektedir. Bu çerçevede *et-Ta'rîf*, menâsik literatüründe Medine mekânlarına dair güvenilir bir başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır.¹⁴³

Zeynüddîn el-Merâgî (ö. 816/1413), *Tahkîku'n-nusre bi telhîsi meâlimi Dâri'l-Hicre*: Müellif, mukaddimede İbnü'n-Neccâr ve Matarî'yi temel aldığını belirtir ve metin boyunca Matarî'den yirmi iki rivayeti açıkça aktarır; bunların on dördü, Matarî'nin şahsi gözlem ve tesbitlerine dayanmaktadır. Ayrıca İbn Zebâle, İbnü'n-Neccâr, Ya'küb el-Muhterik ve Alemüddîn Sencer el-

¹⁴² Ebû Muhammed Afifeddin b. Abdillâh b. Abdülmelik Mercânî, *Behcetü'n-nüfûs ve'l-esrâr fi târîhi dâri'l-hicreti'n-Nebiyi'l-muhtâr*, thk. Muhammed Abdülvehhâb el-Fadl (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2002), 209, 311, 313, 442, 493.

¹⁴³ Burhâneddîn b. Ferhûn, *İrşâdü's-sâlik*, 753, 758, 849, 852.

İzzî'ye ait bazı malumatın Matarî aracılığıyla iktibas edildiği görülür. Merâğî'nin yer yer Matarî'nin "kültü" tarzındaki kayıtlarını, bağlamı değiştirerek ve müellif adını anmadan isimsiz iktibas yoluyla kendi söylemine dahil ettiği örnekler de mevcuttur. Mescid-i Nebevî'nin sütunlarına ve Kibleteyn Mescidi'nin mevkiine dair kayıtlar bu duruma örnek teşkil eder.¹⁴⁴

Firûzâbâdî (ö. 817/1415), *el-Meğânimü'l-mütâbe fi me'âlimi Tâbe*: Eserde *et-Ta'rîf* ten yirmi üç rivayet yer alır; on dokuzu, Matarî'nin mütâlaa ve müşahedesine dayalıdır. İktibasların odağı çoğunlukla Mescid-i Nebevî ve Hz. Peygamber'in namaz kıldığı mahallerdir. Müellifin İbnü'n-Neccâr ve Alemüddîn Sencer el-İzzî'den aktardığı bazı malumat da Matarî vasıtasıyla nakledilmiştir.¹⁴⁵

İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî (ö. 854/1450), *Târîhu Mekkete'l-müşerrefe ve'l-Mescidi'l-Harâm ve'l-Medîneti's-şerîfe ve'l-kabri's-şerîf*: Matarî'den yetmiş altı rivayet aktaran İbnü'z-Ziyâ, bunların altmışını doğrudan Matarî'nin gözlemlerine dayandırır. Aynı zamanda İbn Zebâle ve İbnü'n-Neccâr gibi kaynaklardan gelen bilgileri de Matarî üzerinden nakletmiştir.¹⁴⁶

Semhûdî (ö. 911/1506), *Vefâ ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*: *Vefâ, et-Ta'rîf* ten en yoğun istifadeyi gösteren eser olup metinde "kâle/zekera Matarî" kalıbıyla iki yüz on dokuz yerde Matarî'ye atıf yapılır; bunların iki yüz beşi, müellifin müşahedesine müstenittir. Semhûdî'nin *et-Ta'rîf* kullanımında salt nakil ile yetinmeyip mukayese, teyit ve yer yer tashih yoluna gittiği görülür. Mescid-i Nebevî'nin minberi ve sınırları bahsinde Matarî'nin verdiği ölçülerin saha tetkiki ile doğrulandığını kaydeder; Hendek Gazvesi'ndeki çadır yeri örneğinde ise müellifin kanaatini eleştirir. Bu yaklaşım, *et-Ta'rîf* i yalnız başvuru kitabı değil, aynı zamanda eleştirel karşılaştırmanın mihenk taşı hâline getirmiştir.¹⁴⁷

SONUÇ

Bu çalışmada Matarî'nin hayatı, ilmî kişiliği ve Medine şehir tarihçiliğine yaptığı katkılar kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. XIII. yüzyılın son çeyreğinde Medine'de doğan ve hayatının tamamını bu kutsal şehirde geçiren Matarî, Memlûkler dönemi Medine'sinin en önemli âlimlerinden biri olarak temayüz etmiştir.

Matarî'nin hayatı incelendiğinde onun çok yönlü bir ilmî kişiliğe sahip olduğu görülmektedir. Mescid-i Nebevî baş müezzinliği, İbnü'l-Kalânîsi Medresesi şeyhliği ve bir dönem üstlendiği kadılık görevi, onun Medine'nin dinî ve ilmî hayatında ne denli merkezi bir konumda bulunduğunu

¹⁴⁴ Ebû Muhammed Ebû Bekr b. el-Huseyn el-Kureşî el-Merâğî, *Tahkîku'n-nusre bi telhîsi me'âlimi Dâri'l-Hicre*, nşr. Abdullâh b. Abdilhalîm Useylân, 2002, 224, 234, 236.

¹⁴⁵ Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed Firûzâbâdî, *el-Meğânimü'l-mutâbe fi me'âlimi Tâbe* (Medine: Merkezü Buhûs ve Dirâsâti'l-Medeniyye, 2002), 3/288, 416, 463, 464.

¹⁴⁶ Ebü'l-Bekâ Bahâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ziyâiddîn Muhammed el-Ömerî es-Sâgânî İbnü'z-Ziyâ, *Târîhu Mekkete'l-müşerrefe ve'l-Mescidi'l-Harâm ve'l-Medîneti's-şerîfe ve'l-kabri's-şerîf*, thk. Eymen Nasr (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 286-288, 293, 306.

¹⁴⁷ Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî Semhûdî, *Vefâ ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 14, 79, 84, 165, 206, 284, 290.

göstermektedir. Özellikle müezzinlik vazifesinin nesiller boyu ailesi tarafından sürdürülmesi, Matarî ailesinin Medine'deki köklü konumunu teyit etmektedir.

İlmî birikimi açısından değerlendirildiğinde, Matarî'nin döneminin önde gelen âlimlerinden ders aldığı, hadis, tarih, fıkıh ve siyer gibi çeşitli alanlarda tahsil gördüğü anlaşılmaktadır. Hocaları arasında Ebü'l-Yümn İbn Asâkir, Tâcüddîn el-Garrâfî ve Şerefüddîn ed-Dimyâtî gibi meşhur isimler bulunmaktadır. Medine dışında Mekke, Kahire ve İskenderiye'ye yaptığı ilmî seyahatler, onun geniş bir ilmî ağa sahip olduğunu ve döneminin ilim merkezleriyle irtibat halinde bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Matarî'nin yetiştirdiği öğrenciler onun ilmî mirasının devamını sağlamıştır. Oğlu Afifüddîn Abdullah başta olmak üzere Bedrüddîn İbn Ferhûn, Burhâneddîn İbn Ferhûn ve Takıyyüddîn Ebû Zeyd gibi önemli isimler ondan ders almış ve eserlerinde hocalarından aldıkları bilgileri aktarmışlardır. Bu durum Matarî'nin sadece kendi döneminde değil, sonraki nesiller üzerinde de etkili olduğunu göstermektedir.

Matarî'nin günümüze ulaşan tek eseri olan *et-Ta'rîf bi-mâ enseti'l-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre*, Medine şehir tarihçiliği açısından müstesna bir değere sahiptir. 740/1340 yılında tamamlanan bu eser, müellifin mukaddimede belirttiği üzere, Medine'ye dair tarihî ve dinî bilgileri kayıt altına alma gayesiyle kaleme alınmıştır. Eserin yazma nüshalarının çokluğu ve müellifin vefatından hemen sonra başlayan istinsah faaliyetleri onun erken dönemden itibaren ilmî çevrelerde ne denli rağbet gördüğünü ortaya koymaktadır.

et-Ta'rîf'in metodolojik açıdan incelenmesi Matarî'nin çok yönlü bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir. Eser, şehir tarihi, hadis, siyer, tabakât, coğrafya ve edebiyat gibi farklı disiplinlerden beslenen zengin bir muhtevaya sahiptir. Matarî'nin kaynak kullanımındaki çeşitlilik, İbn Zebâle'den İbnü'n-Neccâr'a, Kütüb-i Sitte müelliflerinden çağdaşı kaynaklara kadar geniş bir yelpazeden istifade ettiğini ortaya koymaktadır. Özellikle elli iki rivayeti semâ yoluyla hocalarından alması ve bunları muttasıl senedlerle aktarması hadis ilmi metodolojisine olan vukufiyetini göstermektedir.

Matarî'nin eserinde rivayetler yalnızca kronolojik bir anlatımın parçası değildir. Rivayetler belirli mekânlara, mescitlere, kuyulara veya kutsal alanlara bağlanarak "mekân-merkezli" bir tarih anlatısı oluşturur. Bu yaklaşım Medine tarihini salt kronolojik bir anlatımın ötesine taşıyarak mekân merkezli tarihsel hafıza çerçevesinde ele almaktadır.

Eserin üslup özellikleri değerlendirildiğinde Matarî'nin sadece bir derleyici olmadığı açıkça görülmektedir. "Kultü", "raeytü" ve "şâhedtü" gibi ifadelerle doksan altı yerde kendi görüş ve gözlemlerini paylaşması onun eleştirel ve analitik yaklaşıma sahip olduğunu ortaya koymaktadır. XIV. yüzyıl Medine'sine dair şahsî müşahedelerini kaydetmesi eseri dönemin sosyal ve kültürel tarihine ışık tutan birincil kaynak haline getirmektedir.

et-Ta'rîf'in sonraki dönem Medine tarihçiliğine olan etkisi eserin ilmî değerini teyit eden en önemli göstergelerden biridir. Afifüddîn el-Mercânî'den Semhûdî'ye kadar uzanan geniş bir müellif zincirinin Matarî'den yoğun şekilde istifade etmesi, eserin güvenilir ve otoriter bir kaynak olarak kabul edildiğini göstermektedir. Matarî'nin eseri, İbnü'n-Neccâr'ın rivayet merkezli yaklaşımı ile

Semhûdî'nin ansiklopedik derleyici yöntemi arasında bir "ara form" niteliği taşır. Matarî, rivayet geleneğini sürdürürken aynı zamanda gözleme dayalı tasvirlerle de yer vermiştir. Semhûdî ise bu birikimi daha sistematik ve kapsamlı bir yapıya dönüştürmüştür.

Semhûdî'nin *Vefâ'ü'l-vefâ* adlı eserinde Matarî'ye yaptığı yoğun atıflar, *et-Ta'rîf*'in Medine tarihçiliği için temel bir referans metin hâline geldiğini göstermektedir. Ancak Semhûdî, Matarî'nin rivayetlerini daha geniş bir tarihsel bağlama oturtmuş ve eleştirel dipnotlarla zenginleştirmiştir.

Matarî'nin *et-Ta'rîf*'i, Medine şehir tarihçiliği geleneğinde bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Klasik rivayet geleneği ile müşahede ve tahlili ustaca birleştiren bu eser disiplinler arası yaklaşımı ve sistematik tasnifiyle kendinden sonraki çalışmalara model olmuştur. Eserin yirmi sekiz başlık altında düzenlenen muhtevası Medine'nin dinî-tarihî topografyasını bütüncül bir perspektifle ele almakta ve şehrin kutsal mekânlarını ayrıntılı bir şekilde tanıtmaktadır.

Sonuç olarak Cemâleddîn el-Matarî ve *et-Ta'rîf* adlı eseri İslâm şehir tarihçiliği geleneğinde müstesna bir yere sahiptir. Matarî'nin ilmî kişiliği, metodolojik yaklaşımı ve Medine'ye dair sunduğu zengin bilgi birikimi onu sadece kendi döneminin değil tüm zamanların önemli tarihçilerinden biri haline getirmiştir. Eserin modern ilmî yöntemlerle yeniden değerlendirilmesi, tarihî coğrafya, mimari tarih, sosyal tarih ve hadis ilimleri perspektiflerinden disiplinler arası çalışmalarla ele alınması gelecek araştırmalar için verimli bir alan teşkil etmektedir. *et-Ta'rîf*'in dijital beşerî bilimler yöntemleriyle analizi, yazma nüshalarının karşılaştırmalı neşri ve eserde geçen mekânların modern coğrafi verilerle eşleştirilmesi gibi çalışmalar Medine araştırmalarına yeni ufuklar açabilecek niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyetü'l-ârifîn, esmâ'ü'l-mü'ellifîn ve âs-ârü'l-muşannifîn*. 2 Cilt. İstanbul: y.y., 1955.
- Bedreddin b. Ferhûn, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Ya'merî el-Medenî. *Târîhu Medîneti'l-Münevvere- Nasîhatü'l-müşâvir ve ta'ziyetü'l-mücâvir*. thk. Hüseyin Muhammed Ali Şükri. Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1995.
- Belevî, Ebü'l-Bekâ Alemüddîn Hâlid b. İsa b. Ahmed. *Tâcü'l-mefrik fî tahliyeti ulemâ'i'l-meşrik*. b.y.: y.y., ts.
- Birzâlî, Alemüddîn Ebû Muhammed el-Kâsım b. Muhammed b. Yûsuf el-İşbîlî. *Târîhu'l-Birzâlî*. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2006.
- Burhâneddin b. Ferhûn, Ebü'l-Vefâ (Ebû İshâk) İbrâhîm b. Alî b. Muhammed el-Ya'merî el-Medenî. *İrşâdü's-sâlik ilâ efâli'l-menâsik*. thk. Muhammed b. el-Hâdî. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 2002.
- Burhâneddin b. Ferhûn, Ebü'l-Vefâ (Ebû İshâk) İbrâhîm b. Alî b. Muhammed el-Ya'merî el-Medenî. *ed-Dîbâcü'l-müzhêb fî marifeti a yâni ulemâ'i'l-mezhêb*. thk. Muhammed Ahmedî Ebû'n-Nûr. 2 Cilt. Kahire: Dâru't-Turâs, ts.
- Câbirî, Hâlid Muhsin Hassân. *el-Hayâtü'l-ilmîyye fî'l-Hicâz hilâle'l-asri'l-Memlûkî*. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1993.
- Dik, Abdulkerim. *Bir Şehir Tarihçisi Matarî ve et-Ta'rif Adlı Eseri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2024.
- Fâkihânî, Ebû Hafs Tâceddîn Ömer b. Alî b. Sâlim b. Sadaka el-İskenderânî. *Riyâzü'l-efhâm fî şerhi Umdeti'l-ahkâm*. 5 Cilt. Dımaşk: Dâru'n-Nevâdir, 2010.
- Fâsî, Ebü't-Tayyib Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hasenî. *el-İkdü's-s-emîn fî târihi'l-beledi'l-emîn*. thk. Muhammed Abdulkâdir el-Atâ. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Fâsî, Ebü't-Tayyib Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hasenî. *Zeylû't-Takyîd fî ruvâti's-sunen ve'l-esânîd*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdeddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Meğânimü'l-mutâbe fî meâlimi Tâbe*. 3 Cilt. Medine: Merkezü Buhûs ve Dirâsâti'l-Medeniyye, 2002.
- İbn Battûta, Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed et-Tancî. *Rihletü İbn Battûta*. 5 Cilt. Ribad: Akademiyetu'l-Memleketi'l-Mağribiyye, 1996.
- İbn Fehd, Ebü'l-Fazl Takıyyüddîn Muhammed b. Necm Muhammed b. Fehd el-Mekkî. *Lahzu'l-ellhâz bi zeyl-i Tabakâti'l-huffâz*. 1 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şehâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'l-mi'eti's-s-âmine*. 6 Cilt. Haydarâbâd: Meclisu Dâirati'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 2. Basım, 1972.
- İbn Hacî, Şehabüddîn Ebü'l-Abbas b. Ahmed b. Hacî. *Târîhu İbn Hacî*. Beyrut: Dâru İbni Hazm, 2003.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1993.
- İbn Tağrıberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrıberdî. *el-Menhelü's-şâfi ve'l-müsteofi ba'de'l-Vâfi*. thk. Muhammed Muhammed Emîn. 7 Cilt. Kahire: Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü lil Kitâb, ts.
- İbnü'l-Hatîb, Ebû Abdillâh Zü'l-vizâreteyn Lisânüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Saîd el-Endelüsî. *el-İhâta fi ahbâri (târîhi) Ğirnâta*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- İbnü'l-İrâkî, Ebû Zür'a Veliyyüddîn Ahmed b. Abdirrahîm b. el-Hüseyn el-Kürdî. *ez-Zeyl ale'l-İber fi haberî men gaber*. thk. Sâlih Mehdî Abbâs. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1989.
- İbnü'l-Kâdî, Ebü'l-Abbâs Şehâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed ez-Zenâtî. *Dürretü'l-hicâl fi esmâ'i'r-ricâl*. thk. Muhammed Ahmedî. 3 Cilt. Kahire: Dâru't-Turâs, 1971.
- İbnü'z-Ziyâ, Ebü'l-Bekâ Bahâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ziyâiddîn es-Sâgânî. *Târîhu Mekkete'l-müşerrefe ve'l-Mescidi'l-Harâm ve'l-Medîneti's-şerîfe ve'l-kabri's-şerîf*. thk. Eymen Nasr. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 2004.
- İzgi, Cevat. "Fâsî, Takıyyüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/212-213. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Kallek, Cengiz. "ed-Dîbâcü'l-Müzheb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/278-279. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Bağdad: Mektebetü'l-Musennâ, 1941.
- Kâtib Çelebi. *Süllemü'l-vüşûl ilâ tabakâti'l-fuhûl l*. thk. Muhammed Abdul Kâdir el-Arnâvûd. 5 Cilt. İstanbul: IRCICA, 2010.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mucemü'l-mü'ellifîn*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsî'l-'Arabî, ts.
- Keleş, Hasan. *Memlûkler'de Bilimsel, Sosyal ve Kültürel Hayat*. Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2010.
- Lüheyb, Abdullâh Süleymân. *et-Ta'rîf bi-mâ ânesetü'l-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre li Muhammed b. Ahmed el-Matarî tahkîk ve dirâse*. Cidde: Melik Abdülazîz Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1988.
- Magrâvî, Muhammed b. Abdirrahman. *Mevsûatü mevâkifi's-selef fi'l-akîde ve'l-menhec ve'l-akîde*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.

- Makrîzî, Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed. *el-Mukaffâ fî terâcimi ehli Mısr ve'l-vâridîne ileyhâ*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2. Basım, 2006.
- Matarî, Cemaleddin Muhammed b. Aḥmed es-Sa'dî el-Medenî. *et-Ta'rîf bimâ âneseti'l-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre*. İstanbul: Köprülü Kütüphanesi, Hacı Ahmed Paşa, 362894.
- Matarî, Cemaleddin Muhammed b. Aḥmed es-Sa'dî el-Medenî. *et-Ta'rîf bimâ âneseti'l-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail, 295681.
- Matarî, Cemaleddin Muhammed b. Aḥmed es-Sa'dî el-Medenî. *et-Ta'rîf bimâ enset el-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre*. nşr. Süleymân er-Ruhaylî. Medine: Dâru'l-Melik Abdul'azîz, 2005.
- Matarî, Cemaleddin Muhammed b. Aḥmed es-Sa'dî el-Medenî. *et-Ta'rîf bimâ enset el-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre*. Medine: Şeyh Arif Hikmet Kütüphanesi, 3815.
- Matarî, Cemaleddin Muhammed b. Aḥmed es-Sa'dî el-Medenî. *et-Ta'rîf bimâ enset el-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre*. Medine: Merkezü'l-Buhûs ve Dirâsâtî'l-Medine, ts.
- Matarî, Cemaleddin Muhammed b. Aḥmed es-Sa'dî el-Medenî. *et-Ta'rîf bi-mâ âneset dârü'l-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre*. nşr. Es'ad Tırâbzûnî. b.y.: Matbaatü Fuâd el-Hidevî, 1952.
- Matarî, Cemaleddin Muhammed b. Aḥmed es-Sa'dî el-Medenî. *et-Ta'rîf bi-mâ âneset el-hicre min me'âlimi dâri'l-hicre*. nşr. Es'ad Tırâbzûnî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 2. Basım, 1982.
- Medaires, Abdurrahmân. *el-Medînetü'l-münevvere fî'l-asri'l-memlûkî*. Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal, 2001.
- Merâgî, Ebû Muhammed Ebû Bekr b. el-Huseyn el-Kureşî. *Tahkîku'n-nusre bi tellîsi me'âlimi Dâri'l-Hicre*. nşr. Abdullâh b. Abdilhalîm Useylân, 2002.
- Mercânî, Ebû Muhammed Afifüddin b. Abdillâh b. Abdülmelik. *Behcetü'n-nüfûs ve'l-esrâr fî târihi dâri'l-hicreti'n-Nebiyi'l-muhtâr*. thk. Muhammed Abdülvehhâb el-Fadl. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2002.
- Mütercim Âsım Efendi vd. *el-Okyânûsu'l-basît fi tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- Nüveyrî, Ebü'l-Abbâs Şehâbüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kureşî. *Nihâyetü'l-ereb fî fînüni'l-edeb*. 33 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2002.
- Safedî, Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *A yânu'l-aşr ve a vânu'n-naşr*. thk. Ali Ebû Zeyd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1998.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *ed-Dav ü'l-lâmi 'li-ehli'l-karni't-tâsi*: 12 Cilt. Beyrut: Menşûrâtu Dâri Mektebeti'l-Hayâh, ts.

- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *et-Tuḥfetü'l-laṭîfe fi târîḫi'l-Medîneti's-şerîfe*. 9 Cilt. Medine: Merkezü Buhûs ve Dirâsâti'l-Medeniyye, 2015.
- Semhûdî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî. *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Semîn, Hasan Ahmed Abdürrezzâk. *Eserü'l-mısriyyîne fi'l-hareketi'l-ilmiiyye fi'l-Medîneti's-şerîfe hilâle karni's-sâmini'l-hicrî*. Kahire: Kahire Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015.
- Semlî, Huriye Saîd. *el-Üser'ül-ilmiiyye fi'l-Medîneti'l-münevvere ve eserühâ ale'l-hayâti'l-âimme fi'l-asri'l-memlûkî*. Mekke: Ümmü'l-Kurâ, Doktora, 2006.
- Sönmez, Mehmet Ali. "İbn Ferhûn, Bedreddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/492. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed eş-Şâfiî. *Buḡyetü'l-vuât fi tabakâti'l-luḡaviyyîn ve'n-nühât*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim. 2 Cilt. Sayda: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed eş-Şâfiî. *Zeylu Tabakâti'l-huffâz li'z-Zehabi*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Tâceddîn es-Sübkî, Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi. *Mu'cemu's-şuyûḥ*. thk. Mustafa İsmâil el-A'zâmî, Beşâr 'Avvâd, Râid Yûsuf el-'Anbekî. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2004.
- Tâceddîn es-Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi. *Tabakâtu's-şâfi'iyyeti'l-kubrâ*. 10 Cilt. Kahire: Hicru li't-Tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzîi, 2. Basım, 1992.
- Useylân, Abdullâh b. Abdurrahîm. *el-Medînetü'l-münevvere fi âsâri'l-müellifîne ve'l-bâhisîne kadîmen ve hadîsen*. Medine: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1997.
- Vâdî Âşî, Muhammed b. Câbir b. Muhammed b. Kâsım el-Endelüsî. *Bernâmecü'l-Vâdî Âşî*. thk. Muhammed Mahfûz. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1980.
- Yûnînî, Muhyiddîn Abdülkâdir b. Ali b. Muhammed el-Ba'lebekî. *Meşyehatü'l-Muhyiddin el-Yûnînî*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2002.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî. *el-Mu'cemu'l-muḥtaş bi'l-muḥaddisîn*. Tâif: Mektebetü's-Sadık, 1988.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî. *Târîḫü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-(tabakâti'l-)meşâhîr ve'l-alâm*. thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003.

EKLER

Ek 1: Matarî'nin *et-Ta'rif*'i kaleme alırken faydalandığı müellifler ve atıf sayıları

